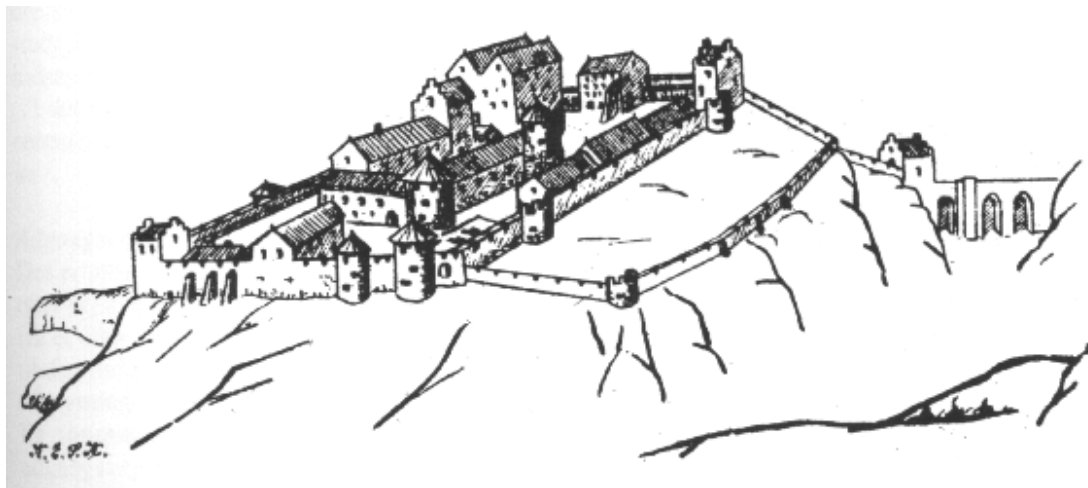

Biskopper i Lund

Slotsherrer på Hammershus

Landsdommere på Bornholm

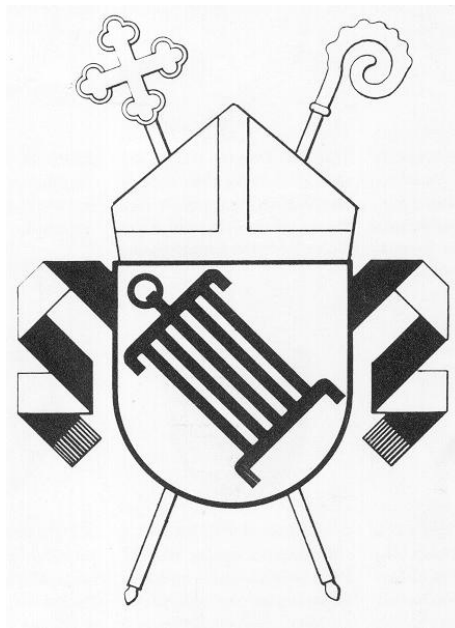

Sådan så Hammerhus måske ud ved slutningen af Lübeckertiden. Tegning K.E.S. Kofoed.

Lunds Biskopper

Jakob Erlandsens sejl.

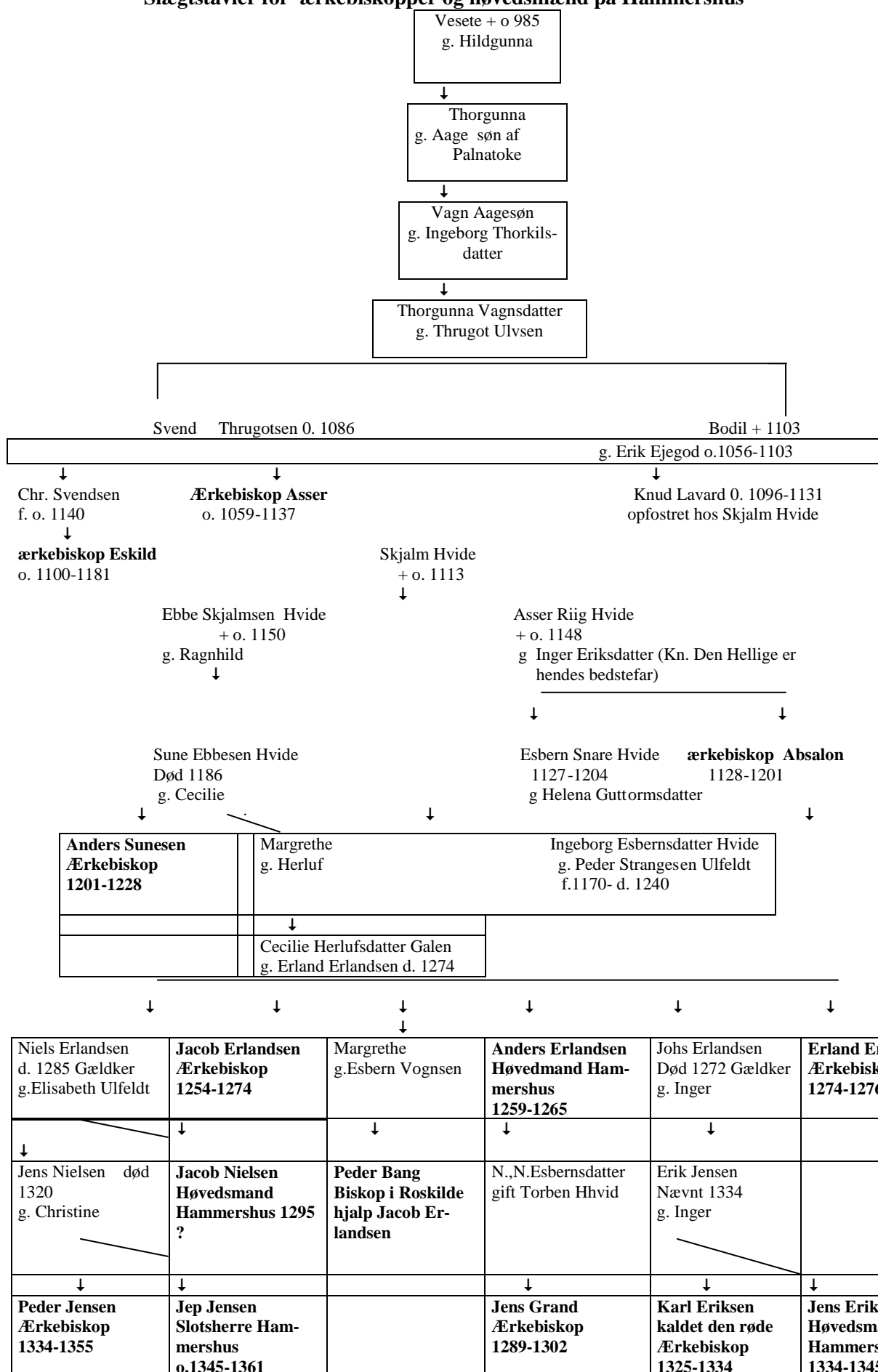
Lund Domkapitels våben

Biskopper og ærkebiskopper i Lunds Stift. 1060 – 1537

Fra 1104 (Asser og de følgende navne), er der tale om ærkebiskopper)

Henrik	omkr. 1060
Egino	1060-1072
Ricwal	1072-1089
Asser (Ascer)	1089-1137
Eskil	1137-1177
Absalon	1177-1201
Andreas Sunesen	1201-1222
Peder Saxesen	1224-1228
Uffe Thrugötsen	1228-1252
Jacob Erlandsen	1253-1274
Trugot Torstensen	1277-1280
Jens Dros	1280-1289
Jens Grand	1289-1302
Isarnus	1302-1310
Esger Juul (Juel)	1310-1325
Karl Eriksen	1325-1334
Peder Jensen	1334-1355
Jakob Kyrning	1355-1361
Niels Jensen	1361-1379
Magnus Nielsen	1379-1390
Peder Jensen	1390-1391
Jakob Gertsen	1392-1410
Peder Kruse	1410-1418
Peder Lykke	1418-1436
Hans Laxmand	1436-1443
Tuve Nielsen	1443-1472
Jens Brostrup	1472-1497
Birger Gunnensen	1497-1519
Aage Spærre	1519
Jörgen Skodborg	1520
Paulus de Cesis	1520
Didrik Slagheck	1521
Johann Weze	1522
Torbern Bille	1532-1536

Slægtstavler for ærkebiskopper og høvedsmænd på Hammershus

På slægtstavlen side 7 er der først vist aneliste for Nordens første ærkebiskop Asser og hans efterfølger ærkebiskop Eskil. Som det fremgår af den viste aneliste er begge efterkommere af den første Jarl på Bornholm Vesete som var gift med Hildgunna. Blev antagelig udnævnt til Jarl over Bornholm af Harald Blåtand, der samlede Danmark og derunder Bornholm. Ifølge sagaen havde 2 sønner: Bove Digre (Tykkert) og Sigurd Kåbe, som var vikingehøvdinge på Bornholm, og senere hos Palnatoke på Jomsborg. Derudover en datter Thorgunna, der var gift med Palnatokes søn Aage. Palnatoke var Jarl over Fyn og senere vikingehøvding på Jomsborg, som ligger ved Wollin ved Oders udmunding i Pommeren. Svend Tveskæg blev opfostret hos Palnatoke på hans Jarlsgård på Fyn. Se BS 6 -1. rk. side 106-107-110.. Aage og Thorgunna har antagelig boet på Fyn, men ders søn Vagn Aagesøn fik en del af sin barndom på Bornholm, men kun 12 år gammel tog han i spidsen for 100 Vikingeknøse, hvor han havde fået halvdelen af Vesete, til Jomsborg ved Wollin. 2 af hans morbrødre, Bove Digre og Sigurd Kåbe, var allerede blev optaget her, også Vagn Aagesøn bestod de hårde optagelseprøver. Han var kendt som en vild knægt, kun Bove kunne styre ham. Efter Palnatokes død, deltog han i slaget ved Norge - Hjørungevaag i 994. Her mistede Bove i et hug sin underkæbe og hage, hvorefter han råbte: kun lidet vil den danske mø på Bornholm lystes efter mine kys. Med sine dyrebare guldkister i hånden sprang han i Vandet og druknede. De øvrige høvdinge fra Jomsborg flygtede, men Vagn Aagesøn blev og holdt stand, men sammen med 70 af sine mænd blev han taget til fange. Skulle have været halshugget, men på grund af det mod han og hans mænd viste, fik de lov at beholde livet. Fra Hjørungavaag drog Vagn Aagesøn hjem til sin gård på Fyn, hvor han levede længe og blev stamfader til mange stormænd. Sigurd Kåbe, som var gift med Tove, der var datter af Skånes Jarl Harald kaldet Strudharald, som var flygtet fra slaget, kom velbeholdent hjem til Bornholm, hvor han styrede sit fædrenegods, da var Jarl Vesete død. Sigurd og Tove levede længe og en stor slægt er udgået fra dem. Når runestenen i Nylars Våbenhus nu fortæller os om Kåbes søn Sven, har vi god grund til at tro, at Sven er søn af Sigurd og Tove. Svens unge søn Bose, den velbyrdige dreng (stillingsbetegnelse, måske styrmand for det ledingskib, der var bygget og udrustet af det skipen, som i dag hedder Nylars sogn) til hvis minde, stenen er sat, er draget på søfærd efter slægtens gamle skik og har fundet døden i et søslag ved Utlængen, en ø ved Blekinges kyst ved det søndre indløb til Kalmarsund. Se BS 1. rk. bind 6 sider 106, 107, 108, 109, 110. 120.

Vagn Aagesøn får en datter Thorgunna Vagnsdatter, som gifter sig med Thrugot Ulvsen. De får blandt andre en søn Svend Thrugotsen, som bliver stamfader for Thrugotsenslægten. De får også en datter, der hedder Bodil, som blev gift med Erik Ejegod. Sønnen Svend Thrugotsen bliver far til Nordens første ærkebiskop Asser og farfar til hans efterfølger ærkebiskop Eskild.

Eskild bliver efterfulgt af ærkebiskop Absalon, der som det fremgår af stamtavlen side 4 tilhørte Hvideslægten. Skjalm Hvide var hans bedstefar.

Absalons efterfølger ærkebiskop Anders Sunesen er også fra Hvideslægten, hvor han, som stamtavlen viser, er 3 generation efter Skjalm Hvide.

Anders Sunesens søster Margrethe bliver bedstemor til Jacob Erlandsen, som sammen med sin tvillingbror Anders Erlandsen, der bygger Hammershus. Det er Jacobs bror gældkeren Erland Erlandsen, der fængsler Jacob Erlandsen. Det bliver Jacobs bror Erland Erlandsen, der bliver hans efterfølger. Det bliver Jacobs søster Margrethe, der får sønnen Peder Bang, der er blevet biskop i København, som giver ordre til kirkelukning fordi Jacob er blevet fængslet. Det er Peder Bangs søsterdatter, der bliver ærkebiskoppen Jens Gran. Jacob Erlandsens bror Johs. Eriksen, der bliver bedstefar til ærkebiskoppen Karl Eriksen og Jens Eriksen, der bliver høvedsmand på Hammershus. Jacobs bror Niels Erlandsen bli-

ver far til Jacob Nielsen, der bliver høvedsmand på Hammerhus. Samme Niels Erlandsen bliver bedstefar til ærkebiskop Peder Jensen og høvedsmand på Hammershus Jep Jensen. Alle disse tilhører Hvideslægten.

Ærkebiskopper i Lunds stift og dermed Ærkebiskopper over Bornholm.

Under Svend Estridsen som regerede 1047-1074 fik Danmark i et samarbejde med ærkebiskop Adalbert af Bremen, som Danmark var underlagt, opdelt Danmark i Stifter, hvor hvert stift fik en biskop. Skåne blev delt i 2 biskopområder. Et i Lund, og det andet i Dalby. Bornholm blev underlagt Dalby Stift. Dette skete i 1060. Se Bornholms Kirkehistorie side 31.

1060-1072: Eginio - Eginio blev biskop i Dalby, som omfattede det østlige Skåne, Blekinge og Bornholm. Eginio var tysk præst. For det øvrige Skåne og Halland valgtes den engelske præst **Henrik**, som døde 1065. Nu blev begge bispesæder slået sammen til et, og Lund blev bispesæde. Man valgte nu Eginio til biskop for hele området, altså også Bornholm.. Han var allerede i gang med at bygge Dalby kloster, den første stenkirke i Skåne. Ærkebiskoppen boede fortsat i Bremen. Han havde en kirkehistorieskriver ved navn Adam af Bremen, som fortæller om Eginio, at han særligt virkede blandt blekingerne og bornholmerne. De omvendte sig ved hans prædiken, sønderbrød deres afgudsbilleder og kappedes om at lade sig døbe. De kom og lagde for biskoppens fødder, alt hvad de ejede og bad ham ikke forsmå det. Han lærte dem for disse midler at bygge de første kirker på Bornholm og at understøtte trængende og løskøbe fanger. Eginio døde i 1072 efter en rejse til Rom. Vi må formode, at flere bornholmske gårde blev givet som sjælegaver til Dalby kloster. Vi ved at Dalby kloster skødede d. 3. febr. 1313 Skoddeklint (6 vg i Ibsker) og Skoddedal (20 vg i Ibsker) til ærkebispestædet i Lund. Det er blandt de første gårde på Bornholm, man kender ved navn. Gårdene må være kommet i Dalby klostres ejendom mellem 1060-1313. I perioden fra ca. 1070-1150, blev der ifl Knyttingsagaen, der er skrevet ca. 1250, bygget 14 trækirker, antagelig blev der ikke bygget nogen i Rø, derfor hedder dette sogn heller ikke Røkersen, men Røsen?. Efter 1150 og de næste 100 år blev disse trækirker erstattet af 15 stenkirker, en i hver af de bornholmske sogne. Se Bornholms Kirkehistorie side 32. Der er dog ikke endnu fundet spor af sådanne trækirker på Bornholm, man kan derfor ikke med sikkerhed sige, at der har eksisteret trækirker. Knyttingsagaen er først skrevet 100 år senere. Vedr. Adam af Bremens begejstring for Eginio, og mindre pæn omtale af Henrik, kan dette hænge sammen med, at Eginio var tysk præst og Henrik engelsk og på den tid, var der en kamp i Norden mellem den tyske og den engelske kirke. Den danske konge foretrak den engelske kirke, idet den tyske kejser mente, at når nordens kirkemæssigt hørte ind under ærkebiskopen i Bremen, så burde nordens også være ind under den tyske kejser. Runologer har tidligere ment, at de mindst 25 runesten på Bornholm, der har kristne bønner, kors eller andre kristne symboler, alle måtte være rejst efter 1060, hvor Eginio kristnede Bornholm. Men mere tyder på, at disse "kristne" sten er rejst af eller over personer, der er kristnet af engelske præster, og derfor kan mange være rejst før 1060. De 11 sten med kors, er alle med det engelske Sct. Georgskors, ingen med det latinske kors. Mange af bønnerne er de samme som forekommer på runesten i f.eks. Uppland og Södermanland, der er rejst før 1060. Eginio døde i 1072 kort efter hjemkomsten fra en pilgrimsrejse til Rom. I Dalby kloster er der et epitafium til minde om ham. I Rønne og Aakirkeby er gaderne Eginggade opkaldt efter Eginio.

1072-1089 : Ricval afløste Eginio, da han døde i 1072. Ricval fuldførte den af Eginio påbegyndte Sct. Laurentius domkirke i Lund, som fik en foreløbig indvielse i 1085. I perioden 1080-1086, var det pave Gregor d. VII, der residerede i Rom, medens det var Knud den Hellige, der var konge i Danmark, og det mærkedes også på Bornholm. Han levede et kristent liv og tvang andre til det samme. Knud den Hellige havde udnævnt Egil Regnarsøn til Jarl over Bornholm. Han stammede fra Ribe. Hans forgængere havde tidligere som aflønning fået indtægterne af kongens 12 gårde. Men ved udnævnelsen af Egil fik han kun de otte. De sidste 4, blev givet til de 4 herredsfogeder, idet Bornholm allerede den gang var inddelt i 4 herreder. De 4 kongsgårde lå i hvert af de bornholmske dobbeltsogne, som derfor kom til at hedde herredssogne. Det var 77 sg Brændesgård i Østermarie, som efter den blev brændt blev flyttet til 11 vg Brændesgård i Ibsker, der var Herredfogedegården i Østre Herred. I søndre Herred var det Vallensgaard i Aaker, i vestre Herred var det Vestregård i Vestermarie, hvor antageligt navnet oprindeligt har været Vesetesgaard. Ligger øst for kirken. Og endelig i Nordre Herred Nygaard i Klemensker. Egil var en dygtig søkrieger og i drabelige søslag jog han venderne på flugt. Sagnet fortæller, at ved et af disse drabelige slag, hvor

hans vandbeholder var blevet knust og vandet lå i bunden af båden blandet med blod fra sårede krigere. Han tog sin hjelm og fyldte den med det blodblandede vand for at stille sin tørst. Det gav ham tilnavnet Blodegil. Da han havde rensset Østersøen for de ubudne Vendere, greb han til sørøveri mod fremmede handelsskibe. Dette vakte Knud den helliges vrede. Han tog til Bornholm og opsøgte Blodegil på sin gård, hvor han indrømmede sørøveri. Kongen førte ham ud til havens højeste træ og gjorde det til hans Galge. (Se Zahrtmann Borrhingholms Historie I side 56 og 57. Det var i Ricvalds periode, at Knud den Hellige den 10. juli 1086 blev nedhugget foran alteret i Albani Kirke i Odense. Blev 19. april 1101 helgenkåret af Paven. Var frillesøn af Sven Estridsen . Det er også i Ricvalds tid, at Knud forærede Domkirken store gaver, så Domkapitlet i Lund kunne oprettes. Domkapitlet var et brodersamfund bestående af en provst og 9 kannikker, der skulle gøre tjenester ved domkirken i Lund. Senere blev antallet af kannikker udvidet. Ofte var hovedmanden på Hammershus en af disse kannikker. Hvis der er bygget trækirker på Bornholm, er det formodentlig i hans tid, at de fleste af de 14 trækirker bygges. Det var omkring 1075 at kirkehistorikeren Adam af Bremen skriver, at Danmarks vigtigste og mest besøgte havn ligger på Nordbornholm. Var især vigtig, når man sejlede fra Hedeby i Slesien til Birka på Bjørkø i Mählaren eller til Novgorod i Rusland og evt. videre af floderne til Sortehavet. Se Bornholms Kirkehistorie side 39.

1089-1137 Asser Svendsen :- han tilhørte Thrugotsenslægten, se hans anetavle side 4 og læs om han familieforhold på side 5. Asser afløste Rickval som biskop i Lund. Han påbegyndte opførelse af en ny og større domkirke i Lund. Erik Ejegod, der var konge 1095-1103, tog på en rejse til Jerusalem, bl.a. for at tale med paven om at få oprettet et ærkebispedømme for hele Norden i Lund, så man ikke længere var underlagt ærkebispen i Hamborg-Bremen. Det lykkedes i 1103, samme år Erik Ejegod og Bodil døde under en pilgrimsrejse til Jerusalem. Asser blev nu ærkebiskop over hele Norden. Det var i Assers periode, at Knud Lavard blev myrdet i skoven ved Haraldsted d. 7. januar 1131 af kong Niels søn Magnus, da man frygtede, at man ville vælge Knud Lavard til Konge efter Niels i stedet for hans søn Magnus. Knud Lavard blev senere ophøjet til helgen og hans helgendag er den 7. januar. Det var i Assers tid, at ca. 1500 danske mænd deltog i det 1. korstog for at generobre det hellige land. Omkring 1135 indføres kirketiende, hvor 1/3 går til bispen og 1/3 til sognepræsten og 1/3 til kirkebyggeri og vedligeholdelse. Asser dør i 1137 og afløses af sin bror Christian Svendsens søn Eskil. Se Bornholms Kirkehistorie side 40.

1137-1177 Eskil - er ærkebiskop til 1177, hvor han trækker sig tilbage, fordi han er skuffet over, at flere i hans familie forsøger at vælte Valdemar den Store, fordi Valdemar foretrækker Skjalm Hvide familien frem for Thrugotsen-slægten. Alligevel peger han på Absalon som sin efterfølger, trods at Absalon er fra Hvide-slægten. Se Eskils anetavle på side 4 og læs om hans familieforhold side 5. Da Valdemar er søn af Knud Lavard, så er han selv af Thrugotsenslægten (se side 4), men er opdraget hos Asser Riig Hvide og blev derved fosterbror til Edsbern Snare og Absalon, (se side 4) Som nævnt under forgængeren Asser, blev kirkeskatten indført omkring 1135. Denne kirkeskat sammen med mange sjælegaver, har sikkert bevirket, at man nu har kunnet gå i gang med at opføre en stenkirke i alle bornholmske sogne, i alt 15 stenkirker, hvor de 11 stadig er bevaret. I 1145 var det Eskild, der kunne indvie den nye Domkirke i Lund. I 1146 bliver Sven Grathe konge over Sjælland og Skåne, Knud Magnus bliver konge over Jylland og Fyn, mens Valdemar bliver Hertug over Sønderjylland. Eskil er ikke tilfreds med denne 3-delning, tager parti for Knud Magnus, bliver herved uven med Sv. Grathe, som tager ham til fange i 1149, hvor det fortælles, at han lod ham hejse op i en kurv oppe under Domkirkens hvælving, men Svend må frigive ham og betale en bod, den bestod bl.a. af, at ærkebispedømmet får de 3 bornholmske herreder i forlening. Kun Rønne Herred beholder kongen. Danmarks 3 deling betyder Bornholms 2 deling. Med Svend Grathes sonebod i form af de 3 bornholmske herreder er Bornholms skæbne i de næste 373 år lagt i hænderne på ærkebispedømmet. I de kommende kampe mellem kronen og kirken bliver Bornholm ofte en væsentlig brik. Ærkebispen har nu både den gejstlige og den verdslige magt over de 3 herreder, men den gejstlige magt over alle 4 herreder. Det er antagelig Eskil, der påbegynder opførelsen af Åker kirke, som ligger midt i landet, 5 km syd for Lilleborg. Aaker kirke bygges som en kombination mellem et forsvarsværk og et gudshus, og når den bliver færdig i Anders Sunesens periode, er den forsynet med et fæstningstårn, så den mere ligner en borg end et gudshus. Man har antagelig brugt en irsk bygmester til at opføre kirken.

Efter Sven Grathe's folk havde myrdet Knud og såret Valdemar, bliver han selv dræbt på Grathe Hede, hvorefter Valdemar bliver enekonge. Eskil har i starten et spændt forhold til Valdemar, i

første omgang nægter han at gøre Knud Lavard til Helgen, må gå i landflygtighed, men forliges med Kongen, sammen bekæmper de i 1169 venderne og i 1170 ophøjer han Knud Lavard til Helgen, herefter støtter han Valdemar, Valdemar kvitterer i 1170 ved at bekræfte, at han vedstår Sv. Grathes forlening af 3 herreder på Bornholm. Da Eskils familie, heriblandt hans 2 sønner, forsøger at vælte Valdemar, trækker Eskil sig tilbage i 1177 og dør i 1181. Se Bornholms Kirkehistorie side 83.

Dette, at Svend Grathe måtte aflevere de 3 bornholmske herreder i sonebod til Eskil, fik stor betydning for Bornholm og senere fik ærkebispens også det 4 herred. Det bevirkede at vi i en række tilfælde kan konstatere, at udviklingen på Bornholm har været forskellig fra det øvrige land. Det har medført næsten på alle områder, at Bornholm fik specielle love, regler og bestemmelser, som kun gjaldt på Bornholm. Det gjaldt f.eks. retsvæsen med vort landsting, vore arveregler, selvejergårde og vornedegårde og de i den forbindelse særlige retsregler og brugen af udmarken.

I det øvrige land er det adelsmændene, der får store jordarealer i pant mod at stille soldater til rådighed for kongens krigsførelse. Derved kommer de til at eje store samlede jordarealer med mange gårde, hvor de opfører fæstegårde samlet i landsbyer, bygger kirker og herregårde ofte på en flad mark.

På Bornholm er der ikke store jordbesiddere. Her er det formodentligt gilderne, som afløste de hedenske blotgilder, med præsten som formand, der i samarbejde med domkapitlet i Lund, hovedmanden på Hammershus, der står for opførelsen af de 15 stenkirker. Da vi af den grund ikke har landsbyer, bliver sognene opkaldt efter kirkernes værnehelgen. Disse sognenavne blev brugt helt op til det 15. århundrede. I andre lande, hvor de store jordbesiddere byggede storgårde eller herregårde, ofte med forsvarstårn, byggede man her kirkerne, som i flere tilfælde opførtes med tilsvarende forsvarsværker. Måske mest til forsvar mod egnens bønder så de ikke, når de sultede, skulle storme kirkernes "skatte"lagre.

På Bornholm blev gårdene, som adskiller sig fra det øvrige land til selvejergårde. Vornedegårde de oprindelige 12 kongsgårde, hvor fæstet nu skal betales til ærkebispens og de gårde, der ejedes af selvejergårde eller kirken, men hvor der ikke er tale om vornedskab, tværtimod er det loven, der beskytter fæsteren af vornedegården. Gårdene ligger ofte i gårdrækker fra 2-11 gårde med fællesgader i form af en uopdyrket jordstrimmel, der fører ud til den fælles udmark. Den særlige bornholmske byggeskik med solvendt stuelænge med kælder mod øst på Østbornholm og mod vest på Vestbornholm.

Da vi ikke er under kongen, skal vi heller ikke i ærkebispetiden stille soldater til kongens tjeneste. De der gør ærkebispens tjenester og derfor bliver "adlet", må ikke kalder sig adelsmænd, men kaldes frimænd.

Der gjaldt særlige skatteregler, f.eks. smørskat, der indføres af ærkebispens, som ikke kendes andre steder i landet. Senere den særlige hartkornsberegning, fortovsafgift o.s.v. Vi går over til at benytte skånske lov indtil 1685.

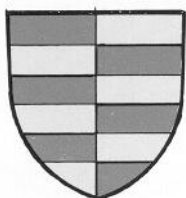
1149 fik således stor betydning for udviklingen på Bornholm.

1177-1201 Absalon - Absalon er søn af Asser Riig, det vil sige af Hvideslægten, Knud den Helige er hans oldefar. Da Kong Valdemar den Store bliver opfostret hos hans far Asser Riig, bliver han fosterbarn til Valdemar og Esbern Snare, som bliver oldefar til den senere Jacob Erlandsen, der sammen med sin tvillingbror Anders bygger Hammershus. Sammen med Valdemar den Store og ærkebiskop Eskil tager han til Rügen i 1169 og indtager Arkona og ødelægger guden Svantevit. Når Eskil trækker sig tilbage i 1177 bliver Absalon ærkebiskop i Lund, fortsætter kirkebyggeriet på Bornholm. Absalon, der først var ærkebiskop i Roskilde, bygger sin borg i København, kaldes Københavns grundlægger. Valdemar den Store dør i 1182 og efterfølges af Knud d. 4. Det er antagelig Knud d. 4. der opfører Lilleborg omkring 1190. Absalon

dør i 1201, han bliver efterfulgt af sin onkels sønnesøn Anders Sunesen. Se stamtavlen side 4. *Billedet er Absalons våbenskjold. Han bruger ikke Hvideslægtens våbenskjold. Se Bornholms Kirkehistorie side 95.*

1201-1222 Anders Sunesen : Året efter bliver Vald. Sejr konge, han tager på korstog til Estland, hvor Anders Sunesen er med. Det er her Dannebrog falder ned fra himlen 15 juni i 1219. Anders Sunesen fortsætter kirkebyggeriet på Bornholm, han bygger Aaker kirke færdig. Har antagelig indviet de først byggede stenkirker på Bornholm. Det var i Anders Sunesens tid, at gotlandsmesteren Sighgraf var virksom i Lundstiftet og bl.a. fremstillede den flotte døbefond til Åkirke. Anders Sunesen bliver spedalsk og må opgive at være ærkebiskop i 1222 og dør i 1228. I

Åker kirkes våbenhus er der et alter i våbenhuset, som måske har været brugt til tjenester for de spedalske, indtil de fik eget kapel. De spedalske boede på Sct. Jørgens Hospital uden for Åkirkeby. Man mener at dette Sct. Jørgens Hospital, er et af de første i Danmark og er bygget i slutningen eller lige efter Anders Sunesens periode som ærkebiskop. *Billedet til venstre er Anders Sunesens våbenskjold.*

Man gætter også på, at Aakirkes våbenhus er opført af Vald. Sejer, som et af de første våbenhus i Danmark, og at det måske er brugt til afholdelse af møder i det bornholmske landsting. Normalt holdtes tingmøder på den tid i det fri, det er sikkert også sket ved Aakirke, som navnet Stokkekilde kunne minde om. Landstinget, der udgjorde en stok, bestod af en dommer og 8 stokkemænd. Det var også Vald. Seier, der udformer Jyske lov. Se Bornholms Kirkehistorie side 110.

1224-1228 Peder Saxesen, han besad kun embedet i 4 år. det var en urolig tid med mange plyndringer på vore kyster, som sikkert har fremmet, at kirkerne blev indrettet som tilflugtssteder. Se Bornholms Kirkehistorie side 139. *Billedet til venstre er Peder Saxesens våbenskjold.*

1228-1252 - Uffe Thrugotson - dør 1252 midt i december, så der er ikke nogen ærkebiskop, til at forestå Christoffer den 1. kroning i Lund Domkirke juledag 1252, som udføres af biskop Eskil af Slesvig. For kroningen bekræfter Christoffer den 29. dec. 1252, at ærkebispesædet har fået Bornholms 3 herreder i forlening. Med efternavnet Trugotsen hører han muligvis til Thrugotsenslægten, men jeg har ikke endnu fundet de nøjagtige anelinier.

Tv. Uffe Thrugotsens våben.

Det er antagelig i Uffe Thrugotsens tid, at Åkirke forsynes med et fæstningstårn, der er højere end Manteltårnet på Hammershus, forsynet med fladt tag med vægtergang og tinder. Det er Zahrtmann, der anser det for rimeligt, at Kong Valdemar, som vandt sin varigste sejr ved at lade udarbejde og vedtage landslove, har ladet våbenhuset ved Aaker kirke bygge netop til retsplejen, Valdemar Sejr var konge 1202-1241. Her mødtes Bornholms adels- og frimænd hver anden fredag ved solopgang for at rådslå om landets anliggender. Her dømte landsdommerne i de foreliggende retssager som var appelleret fra de forskellige herreds-, birke- og byting. Også Landemodet holdt sine møder i Åkirke. Det var øens præster under ledelse af en dekan eller provst, der holdt disse møder. Se Bornholms Kirkehistorie side 139

1254-1274 Jakob Erlandsøn Galen: . I 1252, bliver Jacob Erlandsen af Domkapitlet i Lund valgt til ny ærkebiskop, men er af den overbevisning, at kirken står over kongen. Det er ikke alene Jacob Erlandsen, der mener det, det er også paven og andre ærkebiskopper. Når han først tiltræder i 1254, skyldes det, at han ikke søger kongens godkendelse, men søger stadfæstelsen hos paven, og den foreligger først 5. april 1254. Jakob Erlandsen vælger til sin afløser som biskop i Roskilde, sin søstersøn Peder Bang. Jakob er, som det fremgår af anelisten side 4, 5. slægtled i Hvide-slægten. Han lægger sig straks ud med Christoffer d. 1. Nægter at krone hans 10 årige søn, den senere konge Erik Klipping. Kongen bebrejder ham i 1256, at han har bygget Hammershus, Jacob svarer hertil, at han har ikke bygget nogen borg, men kun udbygget ærkebispesædets ældre borg. Skårup om-

taler i sin bog Bornholms Militære Domiciler, at der ved brotinget er fundet spor af volde, som kunne tyde på, at der her har været en tilflugtsborg, som stammer måske fra 700-800 år efter Kristus. Men voldene kan også stamme fra oprydning af den forfaldne ruin. Jakob siger, at det er hans tvillingbror Anders Erlandsen Galen, der har bygget en ridderborg, det senere Hammershus, antagelig bygget omkring 1255-59. Det er museumsinspektør Hauberg, der anslår dette tidspunkt. Den må have eksisteret i 1265, hvor Erik Klippings hærstyrker indtager den. Den borg, som Jacob og Anders Erlandsen byggede var uden brug af mursten, den blev bygget af kampesten. Man mener, at den kun dækkede det område, som i dag er den indre borggård også kaldet Mantelgården, på størrelse med Lilleborg. Jakob Erlandsen plejede forbund med kongens fjender, hertug Erik Abelsøn i Sønderjylland og Rügenfyrsten Jarmer.

Våbenskjoldet er Galensslægtens våbenskjold. Jacob tilhørte denne slægt. Det samme våben gælder også hans efterfølger broderen Erland Erlandsen.

På danehoffet i Lund i april 1257 hjemdrog Christoffer d. 1. alle de af riget givne friheder og gavebrev og hermed igen inddrog de 3 herreder under kongen. Jacob Erlansen trodsige fremfærd førte til, at kongen fik gældkeren i Skåne Niels Erlandsen, der var Jacob Erlandsens ældste bror, til at fængsle ham 5. februar 1259. Den 9. februar 1259 meddelte Roskildebispen Peder Bang fra sin borg i København, at der var kirkelukning i hele hans stift København. Herefter flygtede han til fyrst Jarmer på Rügen og herfra fornyede han bandlysningen. Paven opmuntrede Jarmer til at gå i korstog for at befri ærkebiskoppen. Omkring 1. april 1259 landede Jarmers styrker på Bornholm, indtog og nedbrændte Lilleborg og genindsatte Anders Erlandsen som høvedsmand på Hammershus, 17. april videre til København, hvor han indtog borgen København, så Peder Bang igen kunne få sin borg tilbage og vende tilbage som biskop for Roskilde stift.

Kong Christoffer d. 1. døde 29. maj 1259 kort efter Lilleborg var nedbrændt. Jarmer mødte døden på et hærtog 2 år efter. Jakob Erlandsen var frigivet fra fængslet og flygtet til udlandet. Kong Erik Klipping, der efterfulgte Christoffer, var blevet taget til fange hos Holstens grever. Men knapt var kongen frigivet efter 3 års fangenskab, før han i 1265 lod sin hærstyrke indtage Hammershus og lægge hele Bornholm ind under kongemagten. Hammershus var således under kongemagten fra 1265-1276. Anders Erlandsen måtte forlade Hammershus og døde i Nyborg 1282.

Paven krævede en stor bod for fængslingen af Jacob Erlandsen. Kongen frigiver Jakob Erlandsen, som efter sin frigivelse er taget til møde med paven. Men på vej hjem blev han skudt 18. febr. 1274 på Rügen. Se Bornholms Kirkehistorie side 150. Jakob Erlandsen blev begravet i kælderen under dekanens hus i Lund. Det hus, som havde tilhørt ham. I dag er huset genopført i friluftsmuseet i forbindelse med kulturhuset i Lund. Her i kælderen har man genopført hans grav med det skrin, der indeholdt hans skeletdele, mens kraniet er vist i en glasmonter, så man kan se, at han er skudt i hovedet.

Navnet Hammershus er sammensat af ordet Hammer, der betyder utilgængelig kyst og hus, der betyder Slot eller Borg, f.eks. i Glimminge Hus, Koldinghus, Ribberhus, Kalundborghus, Aggerhus, Vardehus med flere.

1274-1276 Erland Erlandsen.

I 1274 vælger Domkapitlet Erland Erlandsen, som er tro over for kongen, han er bror til Jacob Erlandsen og gældkeren Niels Erlandsen. Hans tid som ærkebiskop bliver så kort, at han ikke når, at blive godkendt af paven. Efter Jacob Erlandsens død indgik Erik Klipping 1276 et forlig med ærkebispesædet og tilbageleverer de 3 gamle bornholmske herreder og hermed også Hammershus. Samtidig forliger Erik Klipping sig med Rügenfyrsten Jaromars søn Vitslav. Da al krigsførelse er dyr, låner han penge af Vitslav, mod at denne får Rønne herred i pant. Men pantet videresælges allerede i 1277 til den danske stormand og kongens drost Uffe Nielssøn Neb, som på grund af lån til Vitslav får Rønne Herred i pant. Ved Uffe Nielsøns død i 1298 går pantet videre til hans søn Jens Uffesøn. I 1327 videresolgt til ærkebispem. Så fra nu af er alle bornholmske herreder underlagt ærkebispesædet. *Bruger samme våbenskjold som Jacob Erlandsen.*

1277-1280 Thrugot Thorstensen . Han får kun knapt 4 år som ærkebiskop og afløses af Jens Drost. Også i hans periode er der fred mellem kongen og kirke. Thrugot var den første ærkebiskop, der selv hentede palliet (bredt skulderbånd, der bæres af paver og ærkebiskopper) i Rom og fik ordinationen af paven, men måtte også betale pavestolen 4000 rhinske gylden for det. Se Bornholms Kirkehistorie side 164.

Han har samme våbenskjold som Uffe Thrugotson ovenfor.

1280-1289 Jens Dros , det var i hans periode, at Erik Klipping blev myrdet i Finnerup Lade natten til d. 22. november 1286. Et mord, der kom til at påvirke udviklingen i Norden langt ind i 1300-tallet. Tilnavnet Klipping skyldes antagelig hans ”klipping” (forringelse) af den danske mønt.

Nogle af de stormænd, der havde tvunget ham til at skrive under på en håndfæstning, da han blev konge, bliver dømt for meddelagtighed i mordet, ialt bliver 9 stormænd dømt fredløse. Men mordet er aldrig blevet opklaret. Også Bornholm kom til at mærke følgerne, ved at de fredløse efter Jens Dros død, fik fristed på Hammershus under den næste ærkebiskop. Erik Menved blev som efterfølger kronet i Lund af Jens Dros juledag 1287. Han var da kun 13 år gammel. Se Bornholms Kirkehistorie side 165.

1289-1302 Jens Grand : I 1289 dør Jens Dros og afløses af Jens Grand. Han er søstersøn af den

tidligere Roskildebiskop Peder Bang, som beordrede kirkelukning, da Jacob Erlandsen blev fængslet.. Han tilhørte Hvideslægten og dermed i familie med flere af de fredløse, var søsterdattersøn til Jacob Erlandsen. Se stamtavlen side 4 og beskrivelserne side 5.

Det er Jens Grands våbenskjold til venstre, bemærk ligheden med Absalons våbenskjold.

Erik Menved får store problemer med Jens Grand, han er endnu mere stejl over for kongemagten. Han tillader de fredløse at opholde sig på Hammershus. Han nægtede at lyse de fredløse i band, tværtimod lyste han Kongens drost Aage Johnsen i band. I 1294 fængsler Erik Menved sammen med hertug Christoffer (senere Christoffer den 2.) Jens Grand. Det lykkedes Jens Grand d. 13.dec. 1295 at flygte fra sit fængsel på Søborg Slot til i sikkerhed på Hammerhus., Her blev han vinteren over. Efter Påske tog han til paven i Avignon. Pave Bonifacius dømte 23.dec. 1297 Erik Menved svære bøder og fuld erstatning til Jens Grand, som vendte hjem til Hammershus, men til Lund vovede han sig ikke. I 1295 havde Erik Menved fået et forlig med den norske konge og givet tilladelse til, at de fredløse måtte vende hjem og få deres rettigheder tilbage. Ved et forlig i 1303 betaler Kongen sin bøde ved at tilskøde ærkebispen Rønne Herred og Herrested herred i Skåne, men som nævnt under Erland Erlandsen var Rønne Herred allerede pantsat til Rügenfyrsten Vitslav, og nu ejet af Jens Uffesensr, men da han hævdede sin ret til pantet, blev Vemundshøg Herred i Skåne foreløbigt givet i pant. Forinden havde paven i 1302 flyttet Jens Grand ud af ærkebispesædet og Jens Gran bliver ærkebiskop i Bremen og dør i Avignon i 1327. I stedet sætter paven sin kappellan Isarno di Morlano ind i ærkebispesædet i Lund.. Se Bornholms Kirkehistorie side 167.

1302-1310 Isarno di Morlano - pavens kappellan. Døde 1310 på vej til et nyt job som ærkebiskop i Salerno. Det var med Isarno kongen indgik de nye aftaler, der sikrede forlig mellem kongen og

kirke, hvor kirken vandt det, som de havde kæmpet for. Men ikke alene kirken vandt. På Bornholm blev det nu bedre tider. Kornpriserne var høje og et sildeeventyr ved de bornholmske kyster gav gode indtægter og fik mange handelsfolk fra Hansestæderne til at søge til Bornholm for at fange og købe sild. De medbragte salt og hjemførte saltede sild, som de solgte til Europas befolkning i fastetiden. Der var tale om en opblomstringstid. Det er antagelig i denne periode, at Salomons kapel ved Hammeren blev bygget for at betjene den lokale befolkning i området, men også de mange tilreisende fra Hansestæderne. Møntfund tyder på, at kapellet er bygget lige efter år 1300. Zahrtmann gætter på, at det er ridderne fra Marienburg ved Weiselflodens udløb, der måske har været byggestre. Våbenhuset er først bygget senere. Det oprindelige langhus var opført af kampesten. . Efter at ærkebiskoppen havde fået hele Bornholm i pant, blev han enerådig over Bornholm. Isarno var af italiensk herkomst, så han kunne holde sig udenfor kampen mellem Thrugotsen- og Hvide-slægtens stridigheder. Se Bornholms Kirkehistorie side 176.

1310-1325 Esger Juul - Han var fast besluttet på, at vinde det ind, bispesædet havde mistet i

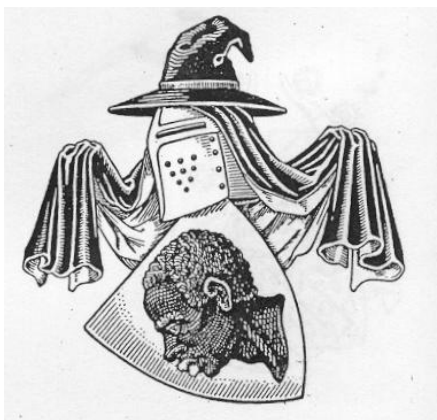

kampen mod kongemagten. Men i 1314 måtte Esger Juul love Erik Menved, at han ikke ville huse fredløse og at kongen skulle godkende høvedsmænd på Hammershus.

Billedet tv er Esger Juuls våbenskjold.

Forliget brast 1317. Esger Juul flygtede til Hammershus, lyste herfra kongen i band, samlede de fredløse mænd, hyrede lejetropper og søgte forbund med Sverige. Han følte sig utryk på Hammershus og flygtede i slutningen af 1317 til Pommeren. 1319 sendte kongen sin marsk Ludvig Albertsøn Eberstein til Bornholm, hvor han indtog Hammershus.

Ludvig Albertsøn blev høvedsmand på Hammershus og samtidig som den øverste over Bornholm. Dog måtte Albert betale bispens høvedsmand på Hammershus Palne Johnson 600 kølnske mark for udlæg, han havde gjort til fæstningens udbyggelse. Inden årets udgang døde Erik Menved 13. nov. 1319. Hans svage efterfølger Christoffer den 2. pansatte det meste af Danmark. Esger Juul var rejst til Avignon og havde her vundet paven for sin sag, således at Ludvig Albertsen fik den pavelige bandstråle. Efter et år ved pavehoffet vendte han hjem til Lund. Christoffer den 2. havde selv været hans våbenfælle i Svenskekrigen 1318, havde derfor let ved at slutte forlig med ham den 26. aug. 1321 og afstå ham Bornholm. , således at ærkebiskoppen skulle erstatte Ludvig Albertsen hans udgifter ved indtagelse af Hammershus. Ved Roskildeforliget tilfaldt også Rønne Herred til Ærkebispem. Ærkebispem kunne ikke betale Ludvig Albertsen, men gjorde ham i stedet for til Høvedsmand på Hammershus, da han nu var Esger Juuls mand, blev pavens bandlysning ophævet. Christoffer sendte nu sin marsk Peder Vendelbo til Bornholm for at indtage Hammershus. 16 måneder varede belejringen, først da kongen indgik en fredsslutning 26. aug 1325, hvor Ludvig Albertsøn fik 9960 skånske mark, samt sit inddragne gods tilbage. I 1991 fandt man ved Slotsgården (udstillingsbygningen) rester af et pallisadeanlæg, som muligvis stammer fra Vendelboes belejring. Peder Vendelbo er i en kort periode høvedsmand på Hammershus. Esger Juul døde 17. jan 1325. og Carl Eriksøn blev hans afløser i Lund. Ludvig Albertsøn og andre stormænd drev Christoffer ud af landet og gjorde Valdemar Atterdag til den nye konge, hvor Peder Vendelbo blev den første drost, i 1350 afløst af Henning Podebusk.

Billedet viser Peder Vendelboes våbenskjold.

Se Bornholms Kirkehistorie side 189.

1325-1334 Carl Erikssøn kaldet Carl den røde - han gjorde sin bror Hans (eller Jens) Eriksen til høvedsmand på Hammershus, det var ham, der i 1327 ombyggede sin forgængers badstue til Sct. Margrethe kapellet på Hammershus. Dette første kapel blev også opført i kampesten og var 14*7 m. I 1541 blev kapellet genopbygget i mursten af den lübske foged Herman Botin.

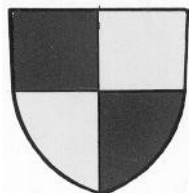
Bemærk at våbenskjoldet tv er det samme som Jacob Erlandsen brugte, men de er også brødre. Hans efterfølger brugte også dette våbenskjold.

Carl den røde døde den 16. maj 1334. Inden i han dør, laver han et testamente, hvor han testamenterer 10 mark sølv til indkøb af jordgods, som kan sikre kapellets fremtid. Testamentet indeholder også, hvad hans familie skal arve. Jens Niels Karlens Unkersen, arvede en sort hest. Carl

Erikson og hans bror Hans Erikson er også i familie med ærkebiskop Jacob Erlandsen, idet Jacob havde en 4. broder, som hed Johannes Erlandsen, som igen havde en søn, der hed Erik Jensen, som var far til Carl og Jens Erikson. Se stamtavlen side 4. Carl Erikson testamenterede også i 1334 20 skånske mark til det spedalske Hospital på Spidlegård i Åker. Det er i den forbindelse, vi første gang hører om Sct. Jørgensgårds- eller Spidlegårdskapellet. Det er også Carl den Røde, der i 1327 tilkøber sig Rønne Herred, så alle 4 bornholmske herreder kommer ind under Lundkapitlets overhøjhed. Det er i forbindelse med dette dokument, at Rønne 1. gang nævnes som købstad. Det er antagelig omkring 1330-34, altså i slutningen af Carl den rødes periode, at der bygges et kapel i Rønne underlagt Knudsker kirke, men senere bliver en selvstændig sognekirke. Blev indviet til Sct. Nicolaj. Den opførtes af granitsten, men med brændte lersten omkring vinduer og døre. I 1330 stiftede 6 skippere fra Hansestaden Greifswald i Rønne et Jomfru Maries gilde til at varetage deres kirkelige handlinger. Se Bornholms Kirkehistorie side 197-208.

1334-1355 Peder Jensen Galen - hans bror Jep Jensen Galen var høvedsmand på Hammershus. Peder Jensen døde 1355. Se stamtavle side 4. Peder og Jep Jensen var sønner af adelsmanden ridderen Jens Nielsen på Næsbyholm i Vemmenhøg Herred, der igen var søn af Gældkeren Niels Erlandsen, som fængslede sin bror ærkebiskop Jacob Erlandsen, hvis far Erland Erlandsen, dør i et slag ved Rendsburg i 1226 bliver stamfader til 6 ærkebiskopper og 6 høvedsmænd på Hammershus. Se stamtavlen side 4. Den 7. december 1346 sendte Peder Jensen Galen et brev dels til borgerne i Nexø og dels et brev til borgerne i Åkirkeby, hvor han gav dem lov til at gøre brug af de retsregler, som var gældende i de skånske købstæder, med andre ord, disse 2 byer fik deres købstadsrettigheder. Rønne og Gudhjem havde allerede købstadsrettigheder. Disse originalbreve er desværre bortkommet. En svensk retshistoriker C.J. Schlyter har rejst tvivl om ægtheden af disse breve. Men der findes for Nexø en afskrift, hvor man bl. a kan se, at det er en afskrift, der er skrevet af efter et dokument fra Helsingborg, idet man en gang har glemt at ændre navnet Helsingborg til Nexø. Dato og årstal er også anvendt senest til at fejre 650 års jubilæum i de 2 byer. Det ses her, at ærkebispem har overtaget kongens ret til at give købstadsrettigheder. Se nærmere herom i bogen Åkirkeby 1346-1946 (G.I Dam og H. K. Larsen) side 7-18. Se Bornholms Kirkehistorie side 208. Det var i hans periode, i året 1340 at Valdemar Atterdag blev konge og begynder samlingen af det af forgængeren pantsatte Danmark. I årene 1348-50 hjemstøgtede hele Europa af den gruelige pest, der kaldtes den sorte død. Denne pest huserede også på Bornholm og lagde store dele af øen øde. Peder Jensen Galen døde i året 1355 og blev efterfulgt af:

1355-1361 Jacob Nielsen Kyrning - Den svenske Kong Magnus Smek og hans søn hertug Erik overrumpledte Jacob Kyrning i Skåne, tog ham til fange, forsøgte at få ham til at afgive Bornholm, men det lykkedes ham at flygte til Hammershus, hvor han døde 23. jan. 1361.

Jacob Kyrnings våbenskjold. Hvis det havde været i farver, var den sorte rød og den grå var gul Det skånske flags farver.

Han blev også suspenderet af paven, fordi han havde fængslet domprovsten i Lund Niels Axelsen o. 1359, og anbragt ham på Hammershus. Efter hans død overlod Lund midlertidigt Bornholm til Valdemar Atterdag,. Men da den nyvalgte ærkebiskop Niels Jensen vendte hjem fra paven med sin udnævnelse, krævede han Bornholm og Hammershus tilbage, striden endte med, at Valdemar Atterdag overlod den nye ærkebiskop Hammershus og Bornholm på betingelse af, at kongen til enhver tid kunne kræve Bornholm tilbage, hvis han måtte ønske det, hvilket skete i 1522. Valdemar og domkapitlet i Lund satte ridder Jep Splid til at være høvedsmand på Hammershus. Det lykkedes Vald. Atterdag at genvinde Skåne i 1360, så den næste ærkebiskop kunne vende tilbage til Lund. Se Bornholms Kirkehistorie side 215.

1361-1379 Niels Jensen - Kong Magnus (Norge) havde trolovet sin søn Håkon med Valdemars

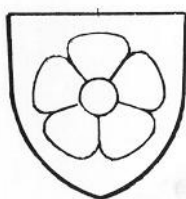
datter Margrethe. De svenske stormænd forsøgte at påtvinge ham fyrstinde Elisabeth af Holsten og 17. december 1362 sejlede hun fra Travemünde ud på brudefærd, men led skibbrud på ærkebispens strande. Zahrman antager, at det var på Bornholms Kyster, og at hun blev sendt til Hammershus, hvor hun fik en fyrstelig modtagelse og hendes afrejse blev stadig udsat til en bedre årstid, imens blev Margrthe og Håkon gift. En ny høvedsmand på Hammershus var Niels Jensens søstersøn Hans Lavesen Uf, hans bror , Johannes Lavesen Uf,

bliver senere høvedsmand på Hammershus.

Ovenover Niels Jensens våbenskjold.

Efter et langt vinterophold hos Hans Uf på Hammershus, døde Niels d. 5. febr. 1379. Kort inden sin død forærede Niels en ske til Salomons kapel, antagelig for at kunne læske "de syge" med vand fra den hellige kilde ved kapellet. Testamenterede i 1379 også 2 messebøger til Spidlegårdskapellet. Niels lod også Hans Uf opføre 6 sildeboder ved Listed, som man lejede ud og fik afgifter af. Skipper fra Greifswald stiftede. som tidligere nævnt, i 1330 Jomfru Marias Gilde i Rønne. 28/10 1378 tillod Niles Jensen, at dette gilde måtte benytte Rønne kirke til ligfærd og Sjælemesse, og fornyede tilladelsen til at opføre et herberge i Rønne . I 1375 dør Valdemar Atterdag og på ny opstår uro i landet. Niels Jensen forærer i 1376 Aakirke en ny Blide (Stenkaster), idet man frygter at bornholmske bønder vil gøre oprør over de mange skatter, afgifter og bøder, de er pålagt. I 1375 klager Hansetædernes købmænd over de høje told og andre udgifter de skal udrede til ærkebispens af deres bornholmske sildefangster. På en gravsten i våbenhuset ved Østerlars kirke er opstillet en gravsten over præsten Henrik Greser, der døde i 1370 og som på Niels Jensens tid var præst i Østerlars. Se Bornholms Kirkehistorie side 215-222..

1379-1390 Magnus Nielsen . Havde tidligere været dekan ved domkapitlet i Lund. Lagde tiende

på sildefangsterne ved Bornholm. Det var i hans tid, at først Oluf i 1386 og senere dronning Margrethe blev hyldet som regent over Danmark, Norge og Sverige. Se Bornholms Kirkehistorie side 222.

Tv Magnus Nielsens våbenskjold

1390-1391 Peder Jensen, hans tid blev kun kort . Se Bornholms Kirkehistorie side 225.

1392-1410 Jakob Gertsen - død 18. april 1410. Kronede Erik af Pommeren i 1397. Konge over

de 3 nordiske lande (Kalmar-unionen). Han gav i november 1393 sin høvedsmand *Kuneke Isenvord* ordre til at erobre ladninger af klæde fra skibe strandet på Bornholm, det ene skib var fra Marienburg. Her måtte han levere ladningen tilbage og samtidig gå med til at betale en større bøde.

Tv Jacob Gertsens våbenskjold. Samme våbenskjold findes på Magdelene Heslers gravsten på Svaneke kirkegård.

Jakob var på Bornholm d. 7. jan 1407, hvor han forestod en trolovelse og en gårdhandel i overværelse af den afgæede slotsfoged Poul Degn, der havde afløst Kuneke og den nytiltrådte Johan Lawesen Uf. Det er Johans Uf's datter og søn, der bosætter sig på Bornholm og dermed bliver stamfader til den bornholmske adelsslægt UF, der havde et Spær i deres adelsvåben. Gårdhandlen drejede sig om St. Halsegård (Gadebygård) i Østermarie, hvor Peder Halses datter i medgift får Halsegaard og en mølle i Østermarie. Bornholms Kirkehistorie side 225

1410-1418 Peder Kruse - giver Greifsvalderne lov til at opføre eget kapel i Rønne, som dog først

blev indviet efter hans død i 1433. Han har også skrevet et brev til sin slotsfoged om en grundejendom i Nyker, som slotsfogeden har solgt til Peter Boesen, som senere bliver den første kendte landsdommer på Bornholm. Det er i hans tid, at Sct. Anna kapel bliver udvidet med et tårn, kalkmalerier m.v. og antagelig i hans periode begyndte man med opførelse af våbenhuse ved de bornholmske kirker. Aakirkeby havde allerede fået et i 1300-årene. I 1412 døde Margrethe d. I. og blev afløst af Erik af Pommern. Våbenskjoldet tv tilhører Peder Kruse. Se Bornholms Kirkehistorie side 230.

1418-1436 Peder Lykke – blev udnævnt efter ønske fra kongen, det er i hans tid, at Greifsvaldernes kapel i Rønne indvies i 1433 og i 1434 udsteder han tilsagn om 40 dages

syndsforladelse til alle, der bodfærdigt søger dette kapels gudstjenester. Det var i hans periode at adelsmanden Niels Aagesøn var høvedsmand på Hammershus, og senere i 1434 trak sig tilbage til sit gods på Maglegård i Østermarie, hvor han opførte et godskapel af marksten.

Tv. Peder Lykkes våbenskjold

Se min bog ”Bornholms gårde med oplysning af historisk art side 29, 5 og Maglegaard i Østermarie og Zahrtmanns Historie I side 87 og Bornholms Kirkehistorie side 238

1436-1443 Hans Laxmand . Hans slotsfoged er Jens Eder. Se Bornholms Kirkehistorie side 252.

Tv Hans Laxmands våbenskjold.

1443-1472 Tuve Nielsøn (Juil) - skænkede 24. Juni 1468 sin tjener Oluf Bagge sit adelsbrev.

Oluf Bagge erhvervede sig Baggegård i Klemmensker, som blev opkaldt efter ham. Det var i hans periode, at Seved Nielsen var landsdommer og i 1448 fik tilkendt fæstet af St. Kannikkegårdsgodset, bestående af 8 gårde. Et fæste, der gik i arv, som det var skik på Bornholm til yngste søn, hvis ingen søn så til datter, det var således senere i fæste under sædegården St. Hallegård i Olsker og senere under sædegården Skovsholm i Ibsker. Da Seved Nielsen lader fæstet gå videre til sin datter og svigersøn, forpligter det unge par sig til at holde de samme gårde på samme betingelser, som forældrene havde haft disse gårde. Det var nok også i denne tid, at Hasle og Gudhjem Kirker fik de smukke altertavler, som stadig findes i begge kirker, nu smukt restaureret af Poul Høm.

Ovenstående våbenskjold brugte Tuve Nielsen, det samme brugte Esger Juul.

1472-1497 Jens Brostrup - var biskop i 25 år, gæstede Bornholm 1480 og betænkte ved den lejlighed Maglegaardskapellet med et afladsbrev til fordel for dem, der besøgte kapellet eller ofrede store gaver til Kapellet. I 1490 besøgte han igen Bornholm, blandt andet for at bede om hjælp til at betale sin gæld. Døde 3. juni 1497 af pest. I sit testamentet før sin død skænkede Niels Brostrup hver kirke og kapel på Bornholm en rhinsk Gylden og hver præst 3 skilling grot og hver degn 1 skilling grot. Var tro over for kongen. Det var hans bror Hans Brostrup, der var lensmand på Hammershus.

Begge brødre brugte våbenskjoldet, der er afbildet.
Se Bornholms Kirkehistorie side 259-

1497-1519 Birger Gunnarsen , også kaldet Byrge- Hans høvedsmand hed Sten Stensen - 23. aug 1512 oprettede Birger Gunnarsen Bornholms latinskole, han døde 10. dec. 1519.

Tv Byrges våbenskjold.

Præsterne ved domkirken i Lund dannede et ordnet samlag, som kaldtes Domkapitlet. De levede ligesom munkene et regelmæssigt liv i Klostret og kaldtes kannikker. De havde oprindeligt intet særeje, de levede i et fællesskab, men senere lempedes reglerne. Herefter fik de forskellige kannikker indtægterne af kaptelgods, hvor fæsteindtægterne af Kannikkegårdsgodset ved Åker kirke var en sådan indtægt for en kannik i Lund. Til kannikkegårdsgodset i Åker var også en del jordegods i Skåne. Kannikkegård i Åker, som oprindeligt lå tæt op til Åker kirkes østmur, blev i 1508 købt af ærkebiskop Byrge Gunnarsen og indlemmet i Åker Præbende, som afgiften kaldtes, som også omfattede det før nævnte jordegods i Skåne. Herefter kaldtes gården Kannikkegård. Der har næppe boet en kannik på gården. Birger Gunnarsen var kendt for at holde et talrigt tjenerskab. Når han besøgte Bornholm kunne han have op til 130 tjenere med i sit følge. Om Birger Gunnarsen skriver Rasmus Pedersen Ravn, at han var en lille mand af vækst, men stormodig og forstandig. D. 6. juli 1499 udstedte han et brev til bornholmerne med en masse regler, der skulle overholdes, f.eks. måtte ingen fælde træer i Almindingen, havde man store hunde, skulle de lammes på det ene ben, købstadsfolk måtte ikke købe bondegods, ville en frimand giftes med en bondedatter, skulle det anmeldes til Hammershus o.s.v. Det var i hans tid at Allinge fik bygget sit kirketårn, langhuset er antagelig bygget af granitsen o. år. 1400. Flere gange i hans periode blev Bornholm overfaldet af Lübeckerne. Således i sommeren 1509, hvor Lübeckerne erobrede hele øen og brændte Nexø og Åkirkeby af, forlod Bornholm efter at have fået værdier til 16000 kr, hvor halvdelen skulle betales senere, men man tog Peder Kofod og 2 andre bornholmere med som gidsler.. Det er også Birger, der udsteder et adelsbrev 14. juni 1514 til Jens Kofod, Kyndegård , et adelsbrev, som senere er blevet betvivlet, men som Kofodslægtens Rønnelinie har brugt til at kalde sig adelige. Frederik den 2. ville ikke senere godkende adelsbrevet, men det skyldes antagelig, at det var udstedt af ærkebispen.

For at sikre sine bornholmske ejendomme for fritagelse af skat, fik Per Lang i 1495 hos ærkebiskop Jens Brostrup garanti for evig fritagelse for de sædvanlige afgifter og skatter, og i 1507 blev dette frihedsbrev stadfæstet af ærkebiskop Byrge. Da Kong Hans truede med at fratage ærkebispesædet Bornholm, fik han 1509 også kongens tilsagn om, at han og hans arvinger i al fremtid skulle have skattefritagelse, som andre riddere havde det i det øvrige land. Men det varede ikke længe. Han døde i 1511 og hans datter Anne, der havde giftet sig med Niels Brahe til Vandaas, medbragte sin ægtefælle alle de bornholmske gårde, herunder også Maglegård – til ” evig tid” varede 4 år. I 1511 lod samme ærkebiskop Byrge sin høvedsmand på Hammershus Sten Stensen udpante Niels Brahes bønder for skat. I 1515 klagede man over høvedsmandens hårde fremfærd. Efter Byrges og Sten Stensens død lykkedes det kongen at få deres efterfølgere til at undlade at opkræve dobbeltskat og tilbagegive de opkrævede skatter. Denne strid mellem bisp og konge var med til, at Chr. d. 2. i 1522 overtog Hammershus, hvor han henviste til en aftale med Valdemar Atterdag, at kongen kunne kræve Hammershus og Bornholm tilbage. Hermed ophørte bispevældets tid på Bornholm.

Chr. d. 2. var blevet fordrevet af den nyudnævnte konge Frederik d. 1. Niels Brahe gik i kamp for Chr. d. 2., men Frederik d. 1. fik ham i 1525 dømt til døden. Han blev først fanget i 1528 og henrettet i 1529. Hans enke Anna Lang, fik samme år sit bornholmske fædrenegods erkendt som sit eje med adelige friheder, herunder også Maglegård. I 1525 overtog de lübske lensmænd på Hammershus skatteopkrævningerne, de fulgte Steen Stensens skattelister, så hun måtte igen kæmpe om skattefritagelse. Hendes søn Jørgen Brahe til Valløse solgte i 1533 sine 30 bornholmske gårde til rigsråd Peder Oxe.

Den 10. dec. 1519 døde Birger Gunnensen, ifl. bogen Biskoppar i Lunds stift, skulle den næste ærkebiskop være Aage Sparre, men ifl. Bornholms kirkehistorie, bliver han først ærkebiskop senere. Man er nu inde i periode, hvor kongerne tager magten fra ærkebiskopperne. I det følgende bruger jeg Bornholms kirkehistorie. Rækkefølgen i indledningen er hente fra Allan Greens bog: Biskopper i Lunds stift fra 1060-1637.

1520 - Jørgen Skodborg – og Aage Sparre. D. 5. januar 1520 satte Chr. d.2., uden om domkapitlets valg, sin skriver og degn Jørgen Skodborg ind i ærkebispesædet i Lund, og af denne forlangte han, at få Bornholm tilbage. Kong Hans opdagede i 1504 den aftale, der er indgået med Vald. Atterdag og hvor man kan kræve Bornholm tilbage til kronen, det beslutter hans efterfølger Kr. d. 2. at udnytte og går voldsomt på Jørgen Skodborg, så han flygter til paven. Kongen indsætter så tyskeren Didrik Slaghek i 1521, måske først forsøgt sig med Paulus de Cesis, som er nævnt som ærkebiskop i 1520. Men heller ikke Diedrik vil efterkomme hans ønsker, og da Diderik bliver henrettet som soneoffer for blodbadet i Stockholm, vælger Kong Chr. d. 2. tyskeren Johan Veze i 1522. Med ham får han omsider sin vilje med hensyn til Bornholm. Han stævnedede nemlig medlemmerne af Lunds domkapitel til København og holdt dem fængslet, indtil de faldt til føje. Den 17. febr. 1522 meddeler han Lunds kannik mester Torben Bille, som selv bliver ærkebiskop i Lund 1532-36, at han inddrager Bornholm under kronen. Samtidig vælger Kr. d.2. Niels Jepsen Bryske til lensmand på Hammershus. Kongen indfører nye reformlove i 1521 og 22, der styrker hans magt og mindsker ærkebispens, men Chr. d. 2. har mange fjender, hvor flere benyttede lejligheden til at overfalde Bornholm. Først kom svenskerne, senere i aug 1522 kom Lübeckkerne og indtog Hammershus og ødelagde en del af slottet. Begge gange blev Bornholm brandbeskattet. Så kom Danzingerne og forlangte nye skatter. Foråret 1523 kom Lübeckkerne igen og denne gang indsatte de Carsten Luneborg fra Lübeck som foged på Hammershus og til at styre øen. Kr. d. 2. måtte forlade Danmark, Fr. d. 1. blev nu konge, hjulpet til magten af Lübeckerne. Kr. d. 2. ny love bliver sat ud af kraft, ærkebispesædet Åge Sparre får igen Hammershus tilbage. Aage Sparre sender sin kappelän Ole Lagesen til Bornholm for at styre øen på hans vegne, så i en periode er der 2 lensherrer, der kræver skatter op på Bornholm, men i marts 1524 lykkes det Dansigerne at fange den lübske foged Carsten Luneborg, men han tilbagekøbes af Lübeckerne og indsættes igen. Men efteråret 1524 lykkes det for ærkebispesædet at få ham fanget.

Våbenskjoldet tv med 3 spær tilhører Aage Sparre.

Ærkebispesædet udnævner Mikkel Hals til ny foged på Hammershus. Men krigen mellem Fr. d.1. og Kr. d. 2. har kostet mange penge, så Fr. d. 1. må pantsætte Bornholm til Lübeck for periode på 50 år. I 1525 er det Lübeckerne, som sidder på Hammershus, som Bornholms panthavere. Det varer til 1576. Pantsætningen gælder kun den verdslige magt og dertil hørende skatter, Kirken er stadig underlagt ærkebiskoppen i Lund, som også opkræver kirkeskatterne. Som erstatning for Hammershus får ærkebispesædet Varberg by. 1533 bliver Chr. d. 3. konge. Han er ivrig Lutheraner og starter reformationen. I 1536 havde han fængslet ærkebiskoppen og en række andre biskopper, samtlige biskopper blev afskediget og nye, der bekendte sig til reformationen, blev udnævnt. Biskoppernes ejendommen blev underlagt kronen. Efter at Lübeckernes pantsætning ophører i 1576 forbliver Bornholm og Hammershus under kongen. I 1645 og 1658 er man i kortere perioder underlagt Sverige. Efter reformation og indtil 1662 hører Bornholm stadig til Lunds stift, det er først i 1662, at Bornholm bliver overflyttet til Københavns stift og de gårde, der hidtil har tilhørt lundkapitlet eller biskopper og klostre i Skåne overgår til kongens eje. Spidlegårdsgodset blev i 1525 af ærkebispesædet Aage Sparre givet til den sidste bispefoged Mikkel Hals, som afhænder dette gods til kongen i 1542. Mikkel Hals måtte dog først igennem en

retssag med Bernt Knob, som havde givet godset til Carsten Luneborg. De enkelte gårde, der tilhørte sognekirkerne, var efter reformationen kommet i kongens eje.

Kildemateriale: Det er fortrinsvis hentet fra Zahrtmann Borringholmerens Historie bind 1 side 58 - 110, Politikens Danmarks Historie bind 2,3 og 4, og Allan Greens bog: Biskopper i Lunds stift 1060-1637 og hændelser kring dem, Karl M.Kofoed: Bornholms kirkehistorie bind 1 og 2, samt oplysninger i mit slægtsforskningsprogram.

Slotsherrer på Hammershus

Slotsherrer på Hammershus

1. **Anders Erlandsen : omkring 1255 til 1265:** Tvillingbroder til Jacob Erlandsen, som blev biskop i 1254. Jacob siger, at det er hans broder Anders, der har bygget en ridderborg på Hammeren, hvor han har udbygget en eksisterende borg. Anders bliver den første ejer eller høvedsmand på Hammershus. Borgen menes bygget omkring 1255 og måske færdig i 1259, idet kongen i 1259 bebrejder Jacob Erlandsen, at han har bygget en borg.. De har andre spændende brødre: Niels Erlandsen, som er gældker i Skåne, og som af Christoffer d. 1. bliver pålagt at fængsle Jacob Erlandsen d. 5. febr. 1259. *Tv Galensslægtens våbenskjold som bruges af Anders og den næste Jacob Nielsen.Nnr 6 Hans Eriksen Galen og Nr. 7 Jep Jensen Galen.*

Jacob Erlandsen har udnævnt Peder Bang til biskop i Roskilde. Peder Bang var Jacob Erlandsens søstersøn. Peder Bang lyser Kongen i band og flygter til fyrst Jaromir på Rügen, får Jaromir til at ødelægge Lilleborg, der er Kongens borg, i april 1259, så Anders kan fortsætte som høvedsmand eller ejer af Hammershus. I 1274 bliver Erland Erlandsen, en bror til Jacob, udnævnt til ærkebiskop. Han dør allerede i 1276, før godkendelsen fra paven foreligger. Deres søster blev udover stammoder for Peter Bang også stammoder for den senere iltre ærkebiskop Jens Grand, idet det er hendes dattersøn.. Så er der yderligere en 3. Broder, Johs. Erlandsen, som også har været gældker i Skåne og hvis sønnesønner er henholdsvis biskop Carl den røde og høvedsmand på Hammershus Hans Eriksen. I 1265 indtog Erik Klippings hærstyrker Hammershus og Anders Erlandsen måtte forlade borgen. Han døde i Nyborg i 1282. Oprindeligt kaldtes den blot Borgen eller Slottet på Bornholm, først i 1294 er den nævnt som Hammershus. Hammer betyder stejl og utilgængelig kyst og hus betyder Borg eller Slot, ligesom Koldinghus, Glimminghus, Aggerhus, Vardøhus m.fl.. Hammershus opførtes på en 74 m høj klippe med et kraftigt firkantet kampestenstårn foran en rundløbende ringmur, som omsluttede en 30*50 m stor Borggård. Tårnet kaldtes Manteltårnet og var oprindeligt kun 3 etager med fladt tag med mur med skydehuller. Tårnet på Aakirke, der antagelig er bygget samtidigt og måske af samme bygmester, var lidt mindre i omkreds. men en etage højere, men også bygget af kampesten. Der var ligesom ved opførelsen af de første sognekirker ikke anvendt mursten. Zahrtmann 66,67, 71-73,79. BS bind 3 /111.

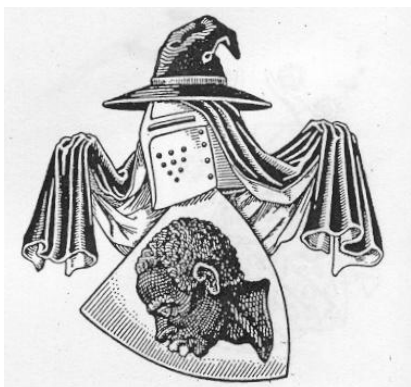
2. **Jacob Nielsen omkring 1295:** Erik Glipping indtager Hammerhus i 1265, og Anders må forlade sin borg. Det er nu kongens borg indtil 1276. Hvem, der bliver kongens mand på Hammershus, har jeg ikke kunnet finde. I 1276 giver Erik Klipping de 3 herreder og Hammershus tilbage til ærkebispesædet og har i 1274 godkendt Jacobs broder Erland Jacobsen til ny ærkebisp, men han dør allerede 1276, inden paven godkendelse foreligger. I marts 1290 bliver Jens Grand ærkebiskop, som også lægger sig ud med kongen, denne gang hedder kongen Erik Menved, som lader ham fængsle, men det lykkes ham at flygte til Hammershus. Jacob Nielsen er søn af gældkeren Niels Erlandsen. Se stamtavlen side 4. Paven skriver et brev til høvedsmanden på Hammershus og forbyder ham, at udlevere Hammershus til Kongen. Brevet kommer dog først frem, da Jens Grands afløser Isarno di Milano, der er kommet fra Italien for at mægle i striden, ankommer. Zahrtmann anslår, at Bornholms befolkning omkring år 1300 udgjorde ca. 7000 personer. og at der allerede den gang var ligesom i dag ca. 950 gårde. Fiskeriet blev efter 1300 årene Bornholms rigeste erhverv på grund af en udsædvanlig stor forekomst af sild, hvilket be-

virkede, at udover mange bornholmere tog del i dette sildeeventyr, kom der også mange fra de tyske Hansestæder og deltog i fiskeriet. Det var dog vedtægtsbestemt, at disse fremmede kun måtte deltage i sildefiskeriet fra 24. august til 9. oktober. Men måtte opholde sig her til 1. november. Efter Hammershus blev bygget fik Hammershus sit eget Birketing med sin egen birke-dommer og tingsted inden for Slottets mure. Da det lå lige inden for broen, hed det brotinget. Hammershus Birk, der blev udskilt fra Nordre Herred omfatter i dag Allinge/ Sandvig by med landdistrikter og går fra Pissebæk nord for Vang til lidt nord for Sandkaas. Herved blev Bornholms inddelt i 5 retsdistrikter, hvor dommene kunne påklages til det bornholmske landsting, som holdt sine tingmøder ved Aakirke. Det var måske i denne periode at Salomons kapel blev opført, som et langhus af kampesten ca. 7*13 m, senere omkring år 1500 er opført et våbenhus, hvor også mursten er anvendt.

3. **Thule Muus, Peter Magnusen og Palne Johnsen før 1319:** ærkebiskop Esger Juul, som også lå i strid med kongen, måtte flygte for ikke at blive fængslet, men for inden betroede han 2 af sine betroede riddere Tule Muus og Peter Magnussen at tage vare på Hammershus og Bornholm. I maj måned 1319 sendte Erik Menved sin marsk Ludvig Albertsøn til Bornholm for at indtage Hammershus og Bornholm. Ludvig Albertsen må betale ærkebispens mand Palne Johnsen 600 mk som betaling for udførte reparationer af slottet. (BS bind 15 side 88og BS bind 3 side 112)). Thule Mus og Peter Magnusen er medunderskriver som domkapitlets mænd på overdragelsen til Ludvig Albertsøn.

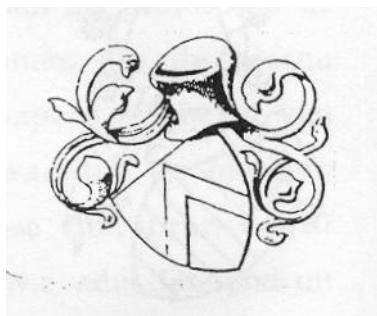
4. **Ludvig Albertsøn Eberstein 1319-1325:** Men inden Kongen sendte Ludvig Albertsøn til Bornholm, fortsatte Esger Juul striden med kronen. Flygtede til Hammershus, hvorfra han lyste kongen i band. På Hammershus lod Esger de fredløse- dem der stod bag mordet af Erik Klipping, få tilholdssted. I 1319 sendte kongen sin marsk Ludvig Albertsøn med en hær til Bornholm, hvor han indtog Bornholm og Hammershus og blev nu kongens slotsherre på Hammershus. Esger fik paven til at lyse Ludvig Albertsøn i band. for at få dette hævet gik Ludvig Albertsøn over til ærkebispens parti, og blev nu bispens mand. Esger var flygtet til paven og vundet paven for sin sag og sendte en kappelan med Esger til Danmark for at mægle mellem Esger og kongen. Det lykkedes i 1321 at få et forlig i Roskilde, hvor ærkebispens fik sine ejendomme og privilegier igen. Bornholm skulle igen tilhøre ærkesædet, når Ludvig Albertsøn havde fået dækket sine omkostninger i forbindelse med indtagelsen af Bornholm. Men da kongen ikke kunne betale, ville Ludvig ikke forlade Hammershus og Bornholm. Ved Roskildeforliget blev også Rønne herred lagt under ærkebispens. (Zarthmann bind I side 78 og BS b 3/112)

5. **Peder Vendelbo 1325:** Men hurtigt brast forliget. Christoffer d. 2. som var blevet konge og indgået det nye forlig med Esger Juul, sendte nu sin marsk Peder Vendelbo til Bornholm for at indtage Hammershus. I 16 måneder belejrede Vendelbo Hammershus, før Ludvig Albertsøn åbnede porten, og det var kun efter et nyt forlig med kongen. Peder Vendelbo blev nu for en kort periode høvedsmand på Hammershus. Belejringen varede fra påske 1324 til 26. aug 1325. Midt under belejringen døde Esger Juul. Zahrtmann 78-80. BS 3/113.

Tv Peder Vendelbo's våbenskjold.

6. **Hans/Jens Eriksen Galen - nævnt 1334 og 1345:** Er bror til ærkebiskop Carl. De er sønnesønner af Johannes Erlandsen som igen er bror til ærkebisp Jakob Erlandsen. Se stamtavle side 4. Det var Hans Eriksen, der i 1327 byggede Sct. Margrethekapellet på Hammershus ved at ombygge forgængerens badstue. Det kapel vi ser i dag, er opført af mursten, stammer fra Lübecher-tiden. Zahrtm. 82,83,90,93,220. BS 1. rk 3/115. Hans Eriksen, som er nævnt ridder opretter et riddergods på Ødegård i Østerlars. I bogen Nachkommen Gorms des Alten kaldes han Jens, men Zahrtmann kalder ham Hans. Han var gift med Gertrud Pedersdatter Kalf fra Bosø i Skåne. Hans riddergods på Bornholm bestod yderligere af 11 gårde, som han i 1335 skænkede Lundekapitlet: Puggegård og Viesgård (7 og 8.vg) i Ibsker, Lille Krusegård, Tornegård og Lille- og Store Kannikegård (2., 3., , 10.,og 15.vg.) i Bodilsker, Store Bjerregård 9.vg i Vestermarie, Kannikegård 11. vg i Klemensker og 3, som man hidtil ikke har kunnet stedfæste. 5 år senere tilskødede han ærkebispesædet resten af sit gårdeje på Bornholm undtagen Ødegård i Østerlars. 8 af disse gårde blev til Kannikegårdsgodset, hvor fæsteindtægterne anvendtes til af lønning af kannikker ved Domkapitlet i Lund. Det var mens Jens Eriksen var høvedsmand, at hans bror Carl den røde d. 24. oktober 1327 tilbagekøber Rønne herred, der var pantsat til Jens Uffesen. Omkring denne tid fik Rønne sine købstadrettigheder. Rønne kirke blev bygget i denne periode. Det var i 1330, at 6 skippere fra Gripsvald stiftede et Jomfru Mariæs gilde i Rønne. I 1346 fik Nexø og Aakirkeby deres købstadsrettigheder
7. **Jep eller Jacob Jensen Galen omkring 1360:** Hans bror Peder Jensen Galen var ærkebiskop i Lund. De 2 brødre var sønner af ridderen Jens Nielsen Galen på Næsbyholm i Vemmenhøg Herred, der var et gods, der ejedes af domkapitlet i Lund, der igen var en søn af Gældkeren Niels Erlandsen. Se stamtavlen side 4 Peder Jensen Galen døde 1355 og blev afløst af ærkebiskop Jacob Kyrning, der blev sat i fængsel af kong Magnus Smeks søn Erik, der var regent i Sverige, fordi Kyrning ikke ville overlade ham Bornholm. Flygtede til Hammershus, hvor han døde af pest d. 23. jan. 1361. Efter hans død overlod Lund midlertidigt Bornholm til Valdemar Atterdag, indtil den næste biskop var godkendt af paven. ”Biskoper i Lund Stift” side 67 og Zahrtm 82 og 93.
8. **Jacob Splid 1361-1362:** I modsætning til tidligere høvedsmænd, der var udpeget af ærkebiskoppen, var Jacob Splid antagelig udnævnt af Vald. Atterdag, måske i fælleskab med domkapitlet. Da Valdemar Atterdag i 1362 leverede Bornholm og Hammerhus tilbage til den nyvalgte ærkebiskop Niels Jensen, var det på den betingelse, at kongen kunne kræve Bornholm tilbage, hvis han måtte ønske det. Hvilket skete i 1522. Zahrtmann 1, side 92. Bs 1. rk 3/116.
9. **Hans Lavesen Uf #1359 - nævnt 1379 og 1389:** Er den næste høvedsmand, som vi kender, men antagelig udnævnt i 1362, da han er søstersøn til ærkebiskop Niels Jensen, der er ærkebiskop fra 1361-1379.

Tv Ufslægtens våbenskjold, gælder også hans bror nr. 12 Johs. Uf. Bemærk at det er samme våbenskjold, som Kofoedslægten af Rønne-linien bruger.

Det var i Niels Jensens og i hans søstersøns tid, at man sikrede sig, at Margrethe blev gift med Håkon. Kong Magnus (Norge) havde trolovet sin søn Håkon med Valdemars datter Margrethe. De svenske stormænd forsøgte at påtvinge ham fyrstinde Elisabeth af Holsten og 17. december 1362 sejlede hun fra Travemünde ud på brudefærd, men led skibbrud på ærkebispens strande. Man mener, at det kan være på Bornholm, og at hun blev sendt til Hammershus, hvor hun fik en fyrstelig modtagelse og hendes afrejse blev stadig udsat til en bedre årstid, imens blev Margrethe og Håkon gift. Efter et langt vinterophold hos Hans Uf på Hammershus, døde Niels d. 5. febr. 1379. Kort inden sin død forærede Niels en ske til Salomons kapel, antagelig for at kunne læske ”de syge” med vand fra den hellige kilde ved kapellet. Niels lod også Hans Uf opføre 6 sildeboder ved Listed, som man lejede ud og fik afgifter af. Zahrtman 1 side 84,93,94. Hans Lavesen Uf havde en broder Johannes Lawesen Uf, som altså også er en søstersøn til ærkebiskop Niels Jensen, som bliver høvedsmand på Hammershus (se nr. 12) og BS

3/116. Samt bogen: Nachkommen Gorms des Alten, hvor det fremgår, at de er brødre og begge bliver høvedsmænd på Hammershus.

10. Kuneke Isenvorde nævnt 1393 og 1394 : Se Zahrtmann bind 1 side 89 og 93, det gælder også nr. 11 og 13 til og med 19. I nov, 1393 strandede Arnold Duker fra Elbing ved Bornholm og så, at Isenvorde førte hele hans ladning klæde af 8400 noblers værdi ind på Hammerhus. Se videre under nr. 11. Zahrtmann bind 1 side 89.

11. Povl Degn nævnt 1394 , 1398 og 1405 : Der kom mange klager fra Preussen over disse plyndringer af strandede skibe. Ærkebisp Jep Gertsøn Ulfstand måtte sende Povl Degn til Marienburg i Østpommern og tilbagegive et skib, som han af en kedelig fejltagelse havde gjort sig til herre over. Ærkebispen måtte yderligere betale 1000 noblers værdi i 5 år i bøde. En aftale der blev indgået d. 29. aug 1398.

12. Johannes Lavesen Uf nævnt 1397 og 1407 - i forbindelse med et skøde, hvor Ødbern Peter Hals skøder Halsegård og en Mølle i Østermarie som medgift med Cathrine Peter Halses datter. Se BS bind 3 1.rk side 117. Er broder til Hans Uf og dermed søn af ærkebiskop Niels Jensens søster. Zahrtmann mener, at han måske er den samme som Hans Uf, da de fører samme sejlmærke. Men gennem slægtsbogen Nachkommen Gorms des Alten , er der tale om en broder. Johannes Uf får 2 børn, der bosætter sig på Bornholm, en datter Cecilie Jensdatter Uf i Nyker, der forærer Nyker kirke en sølvkalk, der bærer Ufs våbnmærke og Peter Uf, der bosætter sig på Sydbornholm, måske Skovsholm i Ibsker, som bliver stamfader til den bornholmske Ufslægt, hvis våbenskjold var det samme, som blev overtaget af Kofoedslægten fra Rønne-linien. Peter Uf's segl findes på et skøde fra 1416. (B.S 1.rk 3/116)

13. Aage Nielsen Sparre nævnt 1424, 1429 og 1434 og midlertidigt 1443- I 1429 fik han skøde

på 16 vg i Ibsker (Zahrtmann b 1 side 141) og i 1434 trak han sig tilbage som høvedsmand for at leve på Maglegård i Østermarie. Et par år forinden havde han her bygget Skt., Mauritz Kapel, et lille godskapel på 30 m² ved siden af Maglegård. En af sine mange gårde tilskødede han sognepræsten, for at denne hver lørdag kunne læse en jomfru Maria Messe.. Han døde på Maglegård i 1460 Han stammer fra den skånske adelslægt Sparre, som har 3 spær i deres adelsvåben. Han var høvedsmand, mens

Peder Lykke var ærkebisp. (Zahrtmann bind 1 side 94), se også min bog om Bornholms Gårde side 29. vedr. 5. vg Maglegaard i Østermarie.).

14. Jes Harbo nævnt 1433 - husfoged

15. Jens Eder nævnt 1443 i forbindelse med en troskabsed til den nye ærkebiskop Tuve Nielsen. Her fremgår det også, at Seved Nielsen og Niels Aagesøn er nævnt som sagsøgere (landsdommere).Se afsnit om landsdommere på Bornholm.

16. Gustav Lavesen nævnt 1444 og 1449

17. Ditlev Daa nævnt 1469 var også slotsfoged under ærkebiskop Tuve Nielsen

18. Hans Brostrup nævnt 1484 og 1493, bror til ærkebiskop Jens Brostrup (1472-1497) . Han er af en fornem adelslægt. Se våbenskjold under Jens Brostrup.

19. Kristiern van Haffn nævnt 1497- Det er Kristirn van Haffn , der henretter landsdommer Mogens Uf's far Oluf Tuesen omkring år 1500, ærkebiskop Byrge, som er ærkebiskop inddrager 3 af hans gårde i skatteskyld, som hans søn Mogens Uf senere får tilbage. Zahrtmann 1 side 94, 120.

20. Steen Stensen Laxmand 1508-1520 - nævnt 1510, da ham var slotsfoged, da Lübeckerne lader Nexø plyndre og afbrænde og det samme gjaldt Åkirkeby. Død 1520 Se Zahrtman bind 1

side 106. Kong Hans finder i 1504 det glemte kalveskind fra Vald. Atterdag, om at kongen kan kræve Bornholm tilbage. Chr. d. 2. gør alvor af det d. 17. febr. 1522, hvor han kundgjorde over for Lundekapitlets degn Torben Bille og dets andre kannikker, som han havde fængslet, at kongen og kronen har eneret til Bornholm og Hammershus. Allerede samme år kom Lübeckerne og afbrændte Hammershus d. 15. aug. og afsejlede omkring 25. aug. Zahrtmann 1 side 103-106. Se også BS 1, rk. bind 3 side 117.

21. Niels Bryske 1522 : Han blev den 1. danske høvedsmand på Hammershus, men da Lübeckerne forlod Bornholm d. 25. aug. 1522 tog de ham med som fange. Han blev først løsladt i 1527. Zahrtmann 1 side 106-107. Der er tvivl om, han var kongens eller bispens høvedsmand.

22. Carsten Luneborg 1523 : Den 26. april 1523 kom Lübeckerne igen, denne gang for at blive og udnævnte Junker Carsten Luneborg til høvedsmand på Hammershus. Først blev han taget til fange af Dansigerflåden, men løskøbt af Lübeck og sendt tilbage, så blev han fængslet af ærkebiskop Aage Sparre, han blev løsladt på betingelse af, at han tog tilbage til Lübeck. Zahrtmann 1 side 110

23. Mikkel Hals 1524 - Ærkebiskop Aage Sparre sender en høvedsmand til Bornholm ved navn Mikkel Hals, han får kun kort tid på Hammershus, efter pantsætningen af Bornholm til Lübeckerne, må han d. 14. nov 1525 overlade alt forråd til den lübske høvedsmand Berent Knop. Mikkel Hals trak sig tilbage til de 7 frimandsgårde, han ejede på Bornholm. Havde også fået Spidlegårdsgodset, der bestod af 15 gårde, men Spidlegård havde Lübeckerne givet til Carsten Luneborg, men det lykkedes ham ved kongens hjælp at få det tilbage og Luneborg fik i stedet Vallensgård i Åker. I 1542 mageskiftede Mikkel Hals Spidlegårdsgodet og hans øvrige gårde med kongen for 36 bøndergårde i Skåne. Zahrtmann bind 1 side 110 - 117 f.f. Mikkel Hals var adelsmand og den sidste bispelige høvedsmand.

24. Berendt Knop 1525 - 1543 : bliver den første lübske høvedsmand efter pantsætningen af Bornholm. Han farer hårdt frem, bliver meget upopulær. Der kommer mange klager over ham, endelig i 1543 lader Lübeck ham udskifte. Han forsøgte at kvæle evt. klager ved at ændre det bornholmske retsvæsen, således nedlagde han de 4 herredsfogedgårde og lod folk fra Lübeck overtage disse gårde, men bornholmerne valgte i stedet for selv deres herredsfoged i hvert herred. Indførte tilsyn med det bornholmske landting ved at indsætte sin foged i Landstinget. Lübeckerne havde selv ødelagt Hammershus omkring 1522. Ved Lübeckernes overtagelse i 1525 var de fleste bygninger ødelagte, kornlagre og stalde og mange andre bygninger var uden tag. Bernt Knop gik i gang med en genopbygning af Hammershus. Men han gik langt videre. Han forsynede ydermuren med 5 halvrunde tårne, og de gamle bygninger i Mantelgården med 3 tårne, de såkaldte rundeler. Reparerede de øverste etager og byggede en 5. etage på Manteltårnet, forsynet med fladt tag og skydehuller og kanoner.. Det meste af det vi i dag ser med mursten stammer fra byggeri i Lübeckertiden. Den nuværende bro er en rekonstruktion fra Lübeckertiden. Oprindeligt har en af tilkørselsvejene gået over mølledæmningen og op gennem havporten på vestsiden af ringmuren. I slotslyngen er fundet hulveje, der fører til Hammershus gennem havporten. Den oprindelige bro, hvor broen nu findes, fandt Hauberg ved sine udgravninger de gamle granitpiller, hvor der antagelig har været en træbo, den rekonstruerede Lübeckerports piller, hviler i dag på de gamle granitpiller, så den oprindelige vej har været betydeligt stejlere. De første spor af teglværk, der er fundet på Bornholm, stammer fra Bernt Knops tid, men teglværket blev nedlagt efter ca. 10 års brug, idet man ikke kunne skaffe tilstrækkeligt med brænde. De fleste mursten er importeret fra teglværker ved Lübeck, som var drevet af Munke. I muren i Rosengade ved Kommandantgården i Rønne, kan man se stempelmærker fra de teglværker, der har leveret stenene. Chr. d. 3, som 8, marts 1535 var blevet hyldet som konge ved Viborg Lands-ting, havde inviteret bornholmske repræsentanter til Hyldning i Lund 17. juni 1535. Her opfordrede kongen landsdommer Hans Jensen, Nylars som repræsenterede Bornholm ved hyldningen, til at gøre oprør mod Lübeckerne. Omkring 1. august førte landsdommer Hans Jensen den væbnede bondestyrke frem til kamp mod Knops krigsvante landsknægte. Slaget stod ved St. Klintegård, ca. ½ km syd for Aakirkeby ved et egekrat, der hed Eglegjærde. Knop vandt og Hans Jensen blev taget til fange og halshugget. Et løfte fra kongen om hjælp kom ikke frem. Mogens Uf, der blev den næste landsdommer måtte flygte i sikkerhed i Skåne. Efter mange kla-

ger over Bernt Knops brutale fremfærd lykkedes det i 1543 at få Lübeckerne til at udskifte ham med en ny foged på Hammershus. I 1534 afløste Christin d. 3. sin far Frederik d. 1. Natten mellem d. 11. og 12. august lod kongen fængsle de katolske biskopper og i oktober erklærede kongen sin absolutte højhedsret over den danske lutherske kirke, den katolske tid var forbi. Men Bornholm forblev under Lunds stift. Som nu også var blevet reformeret. Se Zahrtmann 1 side 112-127.

25. Junker Blasisus von Wicheden 1543 - 1547- Blev Berendt Knops afløser, var af en hel anden støbning, kom godt ud af det med bornholmerne. Da han kom, forsøgte Berendt Knops kone at forgive ham, så han lå alvorlig syg. Men kom sig. Men døde allerede 13. aug 1547. Hans gravsten findes i våbenhuset på Allinge Kirke. Zahrtmann I side 129-131, 142

26. Hermann Boitin 1547-1556 : Blev den 3. lübske foged, han var rimelig i sin fremfærd, men han ønskede ikke selv at forlænge sin aftale efter 3 år. Mistede sin etoghalvt år gamle søn. En fin gravsten findes i våbenhuset på Allinge Kirke. Som nævnt under Høvedsmand nr. 6 Hans Eriksemm ombyggede han i 1327 forgængerens badstue til Margrethekapellet. Dette var også ødelagt, da Lübeckerne overtog Hammershus i 1525. De ruiner af kapellet, vi ser i dag, er genopførelse i Lübeckertiden Det var Boitin, der i 1548 meddeler Lübeck, at nu hvor kirken står færdig, vil han gerne have anvist en præst. (Hübertz side 169). Det var kun den verdslige magt, der var pansat til Lübeckerne, den gejstlige magt var efter reformationen overgået til kongen. De tyske hansa-købmænds magt var for nedadgående. Der var i Boitins tid, kongen udnævnte Henning Gagge som jurisdiktionsfoged i 1551 for at varetage kongens kirkelige magt. Zahrtmann side 129,138,143,164,165,172.

27. Schweder Kettingk 1556 -1573 : Den 15. april 1556 udnævntes han til Boitins afløser, Han havde forinden afkøbt Carsten Luneborg Vallandsgård i Åker. I forbindelse med afbrændingen af Aakirkeby i 1510, blev kirken også ødelagt, men blev istandsat af Schweder Kettingk, som også forsynede både kirketårnet og Manteltårnet på Hammershus med et dobbelt sadeltag af brædder. Han lod brolægge en vej med marksten og strandsten fra Vallensgaard til Hammershus. Under den Nordiske syvårskrig 1563- 1570 gjorde Schweder Kettingk en stor indsats ved at tilbagevise en række svenske orlogsskibes forsøg på at indtage Bornholm. Dels havde han indskrevet tyske landsknægte, men uddannede også bornholmske landsknægte, udbyggede bestående skanser, men opførte også mange selv. Mange af de skanser vi ser i dag, stammer fra Kettingks tid. For sin indsats under syvårskrigen blev han af kongen udnævnt som jurisdiktionsfoged i 1566 efter Mogens Uf, der havde overtaget stillingen efter Henning Gagge. Men dobbeltstillingen som Lübeckernes foged og kongen jurisdiktionsfoged gav ham mange uvenner både her på Bornholm og i Lübeck. Først afskedigede kongen ham som jurisdiktionsfoged og i 1573 blev også afskediget af Lübeckerne. En af hans fjender var Peder Oxen, der ejede Maglegårdsgodet og som i 1567 blev rigshofmester. Også sagen vedr. Borritta fra Krakkegaard, der var blevet kagstrøget på Aakirkeby Torv, fordi hun havde på bramfrit bornholmsk udtalt sin mening om Kettingk til hans ridefoged Hans Holtz, som ville inddrive smørskat for Krakkegaard, som Borritta mente, at hun havde skattefri, var med til at fælde Kettingk. Ved hjælp af Peder Oxen fik hun sagen ført til Herreretten i København, hvor hun vandt. Kettingk døde i Lübeck i 1575, blev begravet inde i Aaker Kirke sammen med sine 2 hustruer. I Aakirkes våbenhus findes den flotte gravsten. Både han og hans 2 koner var adelige. Zahrtmann I side 138-180,184,196.

28. Kort Hartkingk 1573 - Han tiltrådte den 18. marts 1573, men straks efter bad han rådet i Lübeck om at sende en ny høvedsmand. Den 24. juli 1573 udnævntes Matteus Tidemand til ny høvedsmand. Zahrtmann side 173-177

29. Matteus Tidemand 1573 -1576 : Den 7. sept. 1575 lod Fredrik d. 2. Lübecks Råd vide, at de skulle rømme Bornholm i løbet af 12 dage, de 50 år var gået. Den 1. aug. 1576 skete overdragelsen og Bornholm var nu igen under den danske konge. Zahrtmann side 178-182.

30. Mandrup Parsberg 1576-1577 : Han blev den 1. danske lensmand efter Lübeckertiden, var knapt 30 år gammel. Det var ham, der i en duel huggede næsen af Thyge Brahe i Rostoch. Han

ønskede selv at blive forflyttet og kom 1577 over til Silkeborg len. Zahrtmann 1 side 186 gælder også 31 og 32.

31. Mogens Gøye 1577-1579

32. **Henrik Brahe 1579-1587.** : Det var i hans periode, at Fredrik den 2. stadfæstede en gammel regel om, at enhver fæstebonde skulle have sin gård urørt, så længe han svarede sin skyld og landsgilde til tiden og ikke forbrød sig mod loven og forordninger. At hans enke skulle forblive på gården, så længe hun hensad ugift og nyde de samme rettigheder. Denne stadfæstelse af 22 juli 1579 af øens gamle fæsteskick gjorde ethvert fæstemål til et livsfæste for vornedebonden og hans hustru, der igen efter gammelskick gik i arv til yngste søn, og hvis ingen sønner til ældste datter. Henrik Brahe ejede og delvis boede på Vallensgård i Aaker.

33. **Falk Gøye 1587-1594** - Han spørger kongen, om han må ”indmure” (fænsle) Peder Gagge fra Lensgård, som har dræbt 2 mænd. Kongen siger nej, da Peder Gagge er adelig, skal han stilles for herredagen i Kolding, hvor han dømmes til at blive henrettet. Henrettelsen sker på retterstedet i Østermarie. Peder Gagge havde fået et forlig med familien til hans første drab., 2. gang var i 1590, hvor han i fuldskab dræbte Niels Madsen, der var tjener hos Hans Madsen Kofoed, Blykobbegaard, hvor han var på besøg. Falk Gøye overtog Lensgård, dør 39 år gammel i 1594. Zahrtmann I side 189-190.

34. **Hans Christophersen Lindenov sen.1594-1610;** Han var en plage for bønder og adelsmænd. Blev opsagt af kongen 1610, men døde forinden samme år. Zahrtmann 1 side 190 – 195. Lindenovs ridefoged Jens Bendtsen udnyttede sin viden om slotsherrens ulovlige plyndring af bønderne. Ridefogeden aflagde ikke regnskab og tog Lille Vestergård, senere Fogedagrehuset, opkaldt efter ridefogden, i egen fæste. Fogedagrehuset var en ejendom, lidt vest for Aarsballe, der nu er nedrevet. Hed oprindeligt Lille Vestergaard og var en af de 12 Kongsgårde. Bent Jensen blev senere dømt til hængning herfor, bønderne ville hindre dette, mødte op ved Hammershus, hvorfor porten blev lukket, og han blev i stedet halshugget på slotspladsen.

35. **Hans Johanes Lindenov jun.1610-1621** : bliver lensmand 1610. Han får ingen tvistigheder med bornholmerne. I 1618 havde Bornholm et pestår, hvor der ifølge kirkernes pesttavler døde ca. 5185 personer eller mellem 40-50 % af den bornholmske befolkning. Han forestod en række nødvendige istandsættelser af Hammershus. I 1616 indføres nummerering af Bornholms 680 selvejergårde. I 1621 forflyttede han til Tranekær Len. Han dør 1642. Zahrtmann 1 side 195-197.

36. **Andres Sinclair 1621 - 1624** - var skotsk adelsmand. Var en hård skatteopkræver. Svindlede med kornmål og andre mål. Også hans kone adelsdamen Karen Kaas optrådte som en hård skatteopkræver. Fik i 1624 fik 1½ dags besøg af Chr. d.4., som var stærkt utilfreds med det bornholmske militforhold. Flyttede i 1624 til sit gods i Skåne 70 år gammel. Døde 1625. Zahrtmann 1 Side 195- 201.

37. **Holger Rosenkrantz 1625- 1645** : Som nævnt ville Chr. d. 4. nu styrke den bornholmske mi-

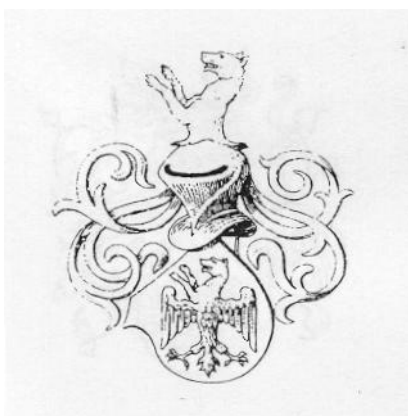
lits Han udnævnte den skånske adelsmand Holger Rosenkrantz til ny lensmand på Hammershus. Han var 39 år gammel. Havde deltaget med stor hæder i Kalmar-krigen. Han boede først på Hammershus, men flyttede senere til Rønne i en af ham nybygget lystgård på Rønne Havn, som blev kaldt Rosengården. Den oprindelige gård er brændt, i dag er det den gamle amtsstue, hvor Sct. Georgsgildet og Marineforeningen har lokaler. Gift med Lene Gyldenstjerne. Havde sagen med Claus Gagge, der havde slået en mand ihjel, der ville stjæle brænde i hans skov ved 6 vg Fulsangsgård i Ibsker. Blev forligt med en større bødestraf. I 1645, da Wrangel gik i land i Nexø, kom Rosenkrantz ikke Nexø til undsætning, blev sammen med en række af sine officerer stillet for herredagen, men på grund af svogre i herredagen, slap han fri, men blev af kongen afskediget.

Ovenfor et billede fra et maleri af Holger Rosenkrantz.

Flyttede tilbage til sit gods i Skåne Glimminhus. ejede 7 større godser med et samlet areal svarende til halvdelen af Bornholm. Hans officerer, som på grund af manglende indsats mod general Wrangel, der blev landsforvist, var adelsmanden Christian Maccabæus, der havde tilgiftet sig Skovsholm i Ibsker. Adelsmanden Sivert Gagge, der havde arvet sædegården Myregården m.fl. gårde, 3 brødre Kofoed fra Vestbornholm, som alle 3 døde i udlandet og alle kaldte sig frimænd. Rosenkrans havde som ridefoged og senere som skriver en mand ved navn Hans Jensen, som senere som bygmester på Chr. Havn for Chr. d. 4. fik 6 gårde på Bornholm, hvor han sendte sin søn Jens Hansen til Bornholm for at holde øje med disse gårde og indkræve fæste heraf. Han giftede sig med Barbara Hermansdatter Bohn, havde en købmandbutik i Storegade. Fik en søn Herman Bohn Jensen, der i 30 år var general hos Zahr Peter den Store Zahrtmann 1 side 221-248.

38. John Burdon 1645 : skotsk adelsmand, der var blevet optaget i den svenske adel på grund af sine fortjenester under krigen. Den 9. juni 1645 gik den svenske general Wrangel i land i Nexø og brændte Nexø af. Sejlede videre langs kysten til Sandvig, hvor han gik i land d. 14. juni og belejrede Hammershus. Det første skud mod Hammershus dræbte arkeliemesteren, så der var ingen til at betjene kanonerne. Rosenkrantz overgav sig, da hovedporten var godt forskanset, åbnedes porten i nordmuren, senere kaldt svenskehullet. Wrangell havde indtaget Hammerhus og Bornholm, hans oberst John Burdon blev udnævnt til kommandant og lensmand på Hammershus. Men ved freden d. 13. aug 1645 insisterede kongen på at beholde Bornholm. Efter Burdon havde fået denne efterretning, benyttede han de sidste par måneder til ekstra skatteopkrævning og plyndring af Bornholm. D. 29. oktober kom en militærkommision til Bornholm for igen at overtage Bornholm. D. 1. november havde Burton forladt Bornholm.

39. Junker Ebbe Ulfeldt 1646 - 1651 - Chr. den 4. udnævnte ham til lensmand i 1646. Han var gift med kongens datter Hedvig. Han viste stor uredelig adfærd. Svindlede med mål. Ved tronskiftet i 1648 blev han Frederik d. 3. ilde tålte svoger. I 1651 blev han sagt op af kongen til fraflytning. Gik herefter i svensk krigstjeneste. Blev taget til fange og sat i fængsel, men befriet af svenske tropper. Var svoger til Corfidts Ulfeldt, idet Leonora Christine var søster til Hedvig. Hans kone Hedvig forlod ham sammen med en student. En af hans grusomme ridefogeder var Niels Gumløs, opkaldt efter det sogn i Skåne, hvor han var født. I 1650 gjorde Ulfeldt ham til byfoged i Hasle, hvor han i 1658 var med i opstanden mod Printzensköld. Han boede på Simlegaard i Klemensker, hvor han havde en træhest.

Zahrtmann b 1 side 257-273.

40. Joakim Gersdorff 1651 - 1658 - fik lov at bestride jobbet som lensmand ved stedfortrædere, idet han også var statsholder i København og senere rigshofmester. Det blev Lavrids Vinter, der fungerede som stedfortræder. På Hammershus nedrev han det gamle ramleri og opførte en ny bolig for lensskriveren. Lavrids Vinter døde 1656 og i hans sted kom Jens Lavridsen Risom. Det blev en rolig tid for de bornholmske bønder. I 1654 var det et af de store pestår på Bornholm, hvor der ifølge pesttavlerne i de bornholmske kirker døde ca 4950 personer af pest, ca. 40 % af den bornholmske befolkning. Zahrtmann 1 side 274 -278.

41. **Johan Printzensköld 1658** . gik i land i Sandvig d. 20 april 1658. Printzensköld. red til Rønne d. 8. dec. 1658 og tog ind til borgmester Peder Laursen Møller, mens han var her, trængte

Jens Kofoed og et par af hans mænd ind for at arrestere Printzensköld. Borgmesteren sender dem alle ud af kontoret. Mens man er på vej til Rådhusarresten bliver han skudt af Willum Clausen Kelou, nok ved et vådeskud. Næste dag overgiver Hammershus sig. Repræsentanter fra Bornholm afleverer Bornholm til Fredrik d. 3. d. 29. dec. 1658. Læs mere hos Zahrtmann 1 side 278-300.

- 42.: **Claus Kames 1659** : 1647 Kirkevæрге, 1648 Rådmand og senere Borgmester i Rønne. I 1658 spillede han en væsentlig rolle under drabet på Printzensköld, sikrer at hans lig bringes i sikkerhed og arresterer svenske soldater i Rønne.. Deltager i overgivelsen af Hammerhus d. 9/12 1658, blev den 1. lensmand på Hammershus, valgt d. 11 dec. af bornholmerne., Jens Kofoed valgtes til hans næstkommanderende. Havde lige taget sin afsked som borgerkaptajn i Rønne. Befrielsen af Bornholm var nær gået galt. D. 28 dec. 1658 dukkede en svensk galiot , med ryttere med heste, som Printzensköld havde gået og ventet på. Men det lykkedes Jens Kofoed ved list at erobre den svenske galiots ryttere og mandskab. Uden at vide, at Printzensköld var myrdet d.8 dec., kom skibet med forstærkning til den svenske garnison på Slottet. Erobring af skib og mandskab var omgærdet med nogen dramatik og foregik i Sandvigbugten, idet svenskerne på et tidspunkt begyndte at ane uråd. I nærheden af det sted, hvor landsætningen foregik, er der i 1928 rejst en mindesten for Jens Kofoed i anledning af 300 året for hans fødsel. Jens Kofoed var ikke med i København ved tilbagegivelsen af Bornholm til Frederik d. 3.

43. **Michel Echstein 1659** : Allerede i januar 1659 blev obertsløjtnant Michel Echstein genudnævnt til kommandant. Han havde været kommandant under lensmand Rissom, men flygtet , da svenskerne overtog Hammershus. I 1659 blev Adolf Fuchs lensmand, mens Eckstein fortsatte som kommandant. 4. juli 1659 forsøger svenske styrker landgang i Sandvigbugten, men afvises af Michel Echstein, som får skudt hesten under sig. Det var batterierne i Sandvigbugten, der hindrede landgangen. Han døde i Rønne i 1662. Boede på Simlegård, før han flyttede til Rosengården i Rønne. Ligger begravet i et kapel, der fandtes under Klemensker kirke, før den blev bygget om. Kapellet var et gravkapel for ejere af sædegårdene Simlegaard og Baggegaard i Klemensker. BS bind 3 side 147.

44. **Adolf Fuchs 1659 -1662** : Han får frem som en tyran mod øens beboere. 16. juli 1660 blev Corfitz Ulfeldt og Leonara Christine ført til Hammershus og sat i fængsel her, sammen med deres tjener Peter Pflügge. De sad i Manteltårnet. , næstøverste etage. Også overfor fangerne var Fuchs en tyran. De forsøgte at flygte d. 14. marts 1661, men blev fanget og ført tilbage. I oktober 1661 blev Fuchs forflyttet til Nyborg. Men 6 nov 1662 blev han dræbt i Brygge af Corfits og Leonoras søn Christian Ulfeldt. Ved at underskrive betingelser for deres løsladelse, blev Leonora og Christian Ulfeldt løsladt 16. december 1661. Zahrtman bind 2 side 14-29, 32,184.

Kobberstik med Adolf Fuchs. Bornholms museum.

45. **Ditlev Lütken 1661-1662**: Fuchs blev afløst af Ditlev Lütken, der tiltrådte 24. oktober 1661, han var mere human ober Leonara og Christian Ulfeldt.

46. **Hans Schröder 1662- 1674:** Var oberst og stammede fra Angel. Var en dygtig hærfører. Han afløste Ditlev Lütken og overtog også stillingen som kommandant, hvorved også Michel Echstein fratrådte. Holdt d. 4. juni 1669 på Hammershus sin søsterdatters Magdelene Margrethe Heselers og den rige Svanekekøbmand Poul Madsen Koføeds fæstenøl. I 1669 optog kongen ham i adelsstanden med navnet Løvenhielm. Efter 12 års ægteskab kom hans hustru Bartha Ahlefeldt 22. okt. 1672 ulykkeligt af dage på Hammershus. Et kors i klippefladen nær Slotsporten menes indristet til minde herom. Han lod hende bisætte i et af ham hertil bygget kapel midt på nordsiden af Rønne kirke. Fjernet ved senere ombygning. 16 dec. 1673 forlod han Bornholm. Han ejede fremdeles flere gårde på Bornholm. For pengekrav overtog han 1674 St. Hallegård i Olsker fra landsdommer Math. Rasch, mod at denne fik en vejrmølle ved Rønne. Blev også ejer af Almegård i Knudsker. Zahrtmann 2 side 32-33. Med hensyn til det indhugne kors i klippen på Hammers-

hus, er der også en anden historie. Det var Thomas Finche, som blev slotsherre i 1677, men som kun var der i 1½ år, idet han styrtede med sin hest og pådrog sig livsfarlige kvæstelser og døde efter kort tids sygdom. Zahrtmann omtaler styrtet, men sætter det ikke i forbindelse med korset. Det gør derimod K.E.S Koføed i Hammershus Birks historie på side 95 og henviser til at dette er meddelt af amtmand Urne i 1756. I den tid både før og efter var der misvækst på Bornholm, samtidig med, at kongen krævede store skatter, dette bevirkede, at mange døde af sult og mange måtte forlade deres gårde, derved kom også mange selvejergårde i kongens besiddelse, da man ikke kunne betale skatterne. Det er i disse år, at også den sidste frimand på Bornholm må give op. Schröder styrkede den bornholmske milits, ansatte blandt oberstløjtnant Julius Erik Fisher som vicekommandant Det var i 1665 og 1666 at Frederik d.3. halvbroders enke Regidse Grubbe fik 1820 td hartkorn eller ¼ af Bornholm i pant.

47. **Martin Barfeldt til Ulf Sund 1674 –1676.** Hans øgenavn var Ko-Morten. Han stammede fra Mecklingburg .
48. **Thomas Finche 1676-1677.** Han var benævnt amtmand og havde fortsat Julius Fischer som vicekommandant. Fischer bygger blandt andet et nyt batteri i Sandvigbugten, som han giver navnet ”Finches batteri”. Batteriet kan stadig besigtiges, mens det bagved liggende ammunitionsdepot er revet ned. I 1676 d.16 juli ankrede 36 svenske orlogsskibe med 1000 landgangssoldater, begyndte landsætning i Sandvigbugten, oberst Julius Fischer åbnede ild og mange af de landsætningstrupper omkom, og bugtens vand farvedes rødt af blod. Mange blev måske begravet i Dødningehøjen ved Sandvigbugten. Ca. 300 druknede eller blev dræbt. Thomas Finche styrtede med sin hest på Slotsgårdens klipper, pådrog sig livsfarlige kvæstelser og døde nogle måneder senere den 17 september 1677.
49. **Christian Gedde 1677-1682.** Han tiltrådte den 28 november 1677, var rytteroberst blev nu amtmand over Bornholm med Hammershus som bopæl. Det var i hans periode, den forhattede August Dechner blev ansat som amtsskriver. I 1679 i forbindelse med overgang til indførelse af skatter beregnet efter hartkorn, indføres også nummerering af 220 vornedgårde. Tilbage er nu kun 45 unummerede gårde i de 15 bornholmske sogne.
50. **Bendix von Hatten 1682-1685.** Han var oberst og amtmand. Han boede på Lensgaard. Her døde han i 1685.
51. **Johan Dietrich von Wettberg 1685-1694.** Var født på Øsel. Oberst og amtmand på Bornholm. Holdt hånden over amtsskriver August Dechners mange svindlerier, indtil Dechner blev dømt til lænker på Bremerholmen og Wettberg i 1694 måtte tage sin afsked. Det var i 1687 at Chr. 5 besøgte Bornholm i forbindelse med indvielsen af Chr. Ø som fæstning og verdens første flådehavn. Det er i denne periode, at Chr. 5. nye lov træder i kraft senest 1693, hvor Bornholm får 4 kongelig udnævnte byfogeder, som samtidig er herredsfoged og for byfogeden i Hasle og-

så samtidig er Birkedommer i Hammershus Birk og derved dommer ved Hammershus Broting. Yderligere udnævnes tilsvarende 4 skrivere. Herved nedlægges alle øvrige stillinger som borgmestre, råd, byfogeder i andre byer eller fiskerlejer m.fl. Wetterberg boede i Rønne, medens hans vicekommandant Valdemar Blinck boede på Hammershus, hvor han døde i 1692 og blev afløst af vicekommandant Andreas Bughagen.

52. **Hans Bofeke, etatsråd 1694-1699.** Blev 11. aug. 1694 udnævnt til amtmand, men boede i København, så øen blev styret af hans fuldmægtig Christian Tuxen, som boede i Rønne. Stillingen blev delt i 2 en amtmand og en kommandant og her blev Andreas Bughagen udnævnt til kommandant. Han bosatte sig i Nexø.
53. **Valdemar Reedtz, oberst 1699-1717.** Nu slog man igen amtmandstilling og kommandant sammen i en stilling. Blev udnævnt til generalmajor, mens han var på Bornholm. Han fik major Godtfred Brunov som vicekommandant. Han boede på Hammershus, mens Reedtz boede i Rønne. År 1700 opførte han Reedtzens batteri ved Rønne, i dag kendt som Kastelbatteriet i Kanondalen. I 1716 besøgte Zahr Peter den Store Bornholm. Ca. 100 orlogsfartøjer og 600 koffardiskibe ankrede op ud for Allinge og Sandvig. Går først land i Allinge overnatter første nat hos byskriver Lars Andersen Birch, som boede ved "havnen" i Allinge, men sejler næste dag videre og går i land i Sandvig, hvor han overnatter i afdøde archeliemester Jørgensens Strandgård, som lå, hvor Strandhotellet ligger i dag. Reedtz forventede, at Zahren skulle komme til Rønne, hvor han stod klar ved kanonerne for at give en velkomssalut, men Zahren kom aldrig til Rønne. I denne periode blev brotingets møder flyttet fra Hammershus til salen på en Strandgård ved Sandvig Havn, der lå, der hvor Hotel Strandslot senere blev opført.
54. **Johan Henrik von Bippen oberst 1717-1722.** Var både amtmand og kommandant boede til leje i Rønne i købmand Bohns hus på hjørnet af Storegade og Krystalgade. Det var i hans periode, at man indførte fæsteafgift af den jord, som man havde opdyrket af udmarksjorden. Kulbrydningen ved Hasle begynder. I 1711 var Brunov afløst af Johan Georg Ambschoff som vicekommandant. Han afskediges i 1723
55. **Niels Madsen Westh 1722-1739.** Var generalmajor. På Bornholm både amtmand og kommandant. Var gift med Mette Margrethe Sonne fra Nexø. I 1723 bliver Rasmus Hirschnach vicekommandant på Hammershus, der senere på året afløses af oberstløjtnant Ditlev Thamsen, som døde på Hammershus i 1729. Afløses af oberstløjtnant af Hektor Frederik Bertram, som dør i 1737 og afløses af oberstløjtnant Johan Gronenberg, der overlevede fæstningen Hammerhus, der blev nedlagt i 1743. Man begyndte nu at nedrive Hammerhus og brugte sten herfra til at opføre Hovedvagtten i Rønne, hertil flyttedes bl.a. Hammerhus arrest. Administrationen var allerede forinden flyttet til Rønne. Gronenberg døde i 1750 og ligger begravet i Rønne.

Landsdommere på Bornholm

Oluf Høst's opfattelse af slagsmålet i borgmesterens stue.

Landsdommere på Bornholm

På Bornholm har der formodentlig siden oldtiden været afholdt ting, hvor man bl. har dømt folk, der har brudt sig mod gældende love og regler. Tingsted i Vestermarie minder herom. I Vald. Sejers tid, som skrev Danske lov, blev formodentlig Åkirkes våbenhus bygget, og Bornholms landting blev knyttet til dette våbenhus. Møderne blev i starten holdt i det fri, så alle kunne overvære landstingets møder.

Den første landsdommer, som jeg har kunnet finde navn på er:

1. **Peder Boesøn** – han er nævnt i 1429 og 43. Ærkebiskop Peder lykke gjorde ham til frimand d. 26. april 1412. I en skrivelse i anledning af Tuve Nielsen udnævnes til ærkebiskop fremgår af denne skrivelse dateret 6. juni 1443, at Peder Boesøn og tidligere slotsfoged Aage Nielsøn (Maglegårdsgodset) begge er sagsøgere, som var den oprindelige betegnelse for landsdommere. Sandsynligvis har Niels Aagesøn kun været bisidder.
2. **Seved Nielsen** – bliver antagelig hans afløser – han er nævnt 1448 og 1469 – hans kone hed Kristine. I juli 1448 fik Seved Nielsen fæste på St. Kannikkegård i Bodilsker med tilhørende 8 gårde. Kannikkegårdsgodset, som bestod af 8 gårde, tilhørte Domkapitlet i Lund og var blandt de 11 gårde, som Hans Eriksen på Ødegård i Østerlars i 1335 havde givet som sjælegave til Lundkapitlet. Det ser ud til at dette fæste, som det er normalt på Bornholm, går i arv til yngste søn og at fæstet bliver i familien til omkring 1662, hvor Bornholm kommer ind under Københavns stift og gårdene kommer i kongens eje.
3. **Jep Splid** – er nævnt 1490 og 1561.

4. **Oluf Ottesen Uf** : Adelig landsdommer. Første gang nævnt som landsdommer var i 1508, og igen i 1510, hvor han nævnes i forbindelse med et Lübeckerangreb på Bornholm, hvor bl.a. Aakirkeby bliver brændt af, og hvor Lübeckerne kræver 8000 lod sølv. Her deltager han i forhandlingerne, man betaler 5200 lod sølv og lover at betale resten senere. Borgmester Peder Koføed af Rønne, bliver sammen med 2 andre bornholmere taget med som gidsler, indtil resten 4 måneder senere er betalt. Er også nævnt i 1622 som landsdommer. Se Borringholmerens historiebog side 103, 116, 120., samt BS 16 side 139.

Ufslægtens våbenskjold. Gælder også nr.11 Peder Hansen Uf.

5. **Hans Jensen** : udnævnt til landsdommer senest 1531- boede i Nylars. Den 17. juni 1535 deltog han i Lund til hyldning af Chr. den 3., her opfordrede kongen landsdommer Hans Jensen at gøre oprør mod Lübeckerne. Omkring 1. aug 1535 gik Hans Jensen i spidsen for en væbnet bondestyrke mod den lübske lensmand Bernt Knobs vante krigsknægte. Knob vandt overlegent. Kampen fandt sted ved Eglegjerde syd for Åker Klint ved Klintegård. Hans Jensen blev taget til fange og halshugget. Se Borringholmerens historiebog I side 116-119.
6. **Mogens Uf** : blev udnævnt til landsdommer af Christian d. 3. d. 20. august 1535. Var søn af Oluf Tuesen, som var gift med Oluf Ottesen Uf s (nr. 1) datter . Oluf Tuesen blev omkring år 1500, medens Mogens Uf var mindreårig, henrettet af hoveidsmand på Hammershus, Kriestirn

van Haffn og ærkebiskop Birger Gunnarsen indtog hans ejendomme.: Rågelundsgård og Knarregård i Ibsker og Krashave i Klemensker, som skatteskyldigt under Hammershus. Mogens, som tog slægtsnavnet Uf efter sin mor, men våbenmærket, 3 agern lagt på rad på en skråbjælke efter sin far, udvirkede, at ærkebiskop Torben Bille, d. 6. juli 1533 fritog hans to Ibskergårde for skatteskylden, og at Chr. d. 3. 20. aug. 1535 gjorde alt hans gods på Bornholm ligeså afgiftsfrit, som andre adelsmænd havde deres godser i Skåne. Chr. d. 3. lod d. 26. aug. 1536 udgå et brev til bispebønderne, at de nu efter trosomskiftningen, som bragte kirkens gods ind under kronen, ikke længere skulle aflægge deres afgifter til ærkebiskoppen, men til Mogens Uf på Kongens vegne. Ved denne tid stemplede Bernt Knob, Mogens Uf, som sin fjende. Mogens Uf flygtede til Skåne til sin fæstmø Berete Kjørning på Oddersbjerg gods i Skåne. Efter Henning Gagges død i 1562 fik Mogens Uf lov at vende tilbage til Bornholm og blev udnævnt til Jurisdiktionsfoged, men blev afskediget i 1564 og døde nogle måneder efter i 1565. Borringholmerens Historiebog 1 side 119,120,136,144,155,188,205.

7. **Lars Pedersen** : Lübeckerne, ved Bernt Knob, udnævnte i 1537 Lars Pedersen som landsdommer og tillagde ham 3 gårde som løn. Lars Pedersen døde i efteråret 1549 på en rejse på vej til Herredagen i København. Borringholmerens Historiebog 1 120,134.
8. **Hans Reymer** : Hans Reymer blev straks efter i 1549 af Lübeckerne indsat som landsdommer. I 1543 var han bosat som købmand i Rønne og i 1545 som borgmester i Rønne. Nu greb Chr. d. 3. ind i Lübeckernes egenmægtige retspleje, idet han nægtede at anerkende Reymer for ret landsdommer, så længe, han ikke havde svoret kongen sin ed. Først da denne edsafklæggelse havde fundet sted på Københavns slot, indsatte kongen 19. okt. 1551 Reymer som landsdommer, dog således, at han fik 2 meddommere i adelsmanden Peder Gagge fra Lensgård og friemanden Hans Berildsen til Bjerregård i Åker. Til at varetage styrelsen af kirkegodset på Bornholm, satte Chr. d. 3. 21. juli 1551 adelsmanden Henning Gagge, søn af Jørgen Gagge på Lensgård, til som Jurisdiktionsfoged for at varetage al kronens rettigheder over alt på Bornholm, som ikke hørte ind under Lübeckerne på Hammershus. Han giftede sig med Elsebeth Clausdatter Kames af den kendte rådmandslæggt fra Rønne, fik ved giftermålet flere gårde, herunder Almegård i Knudsker, hvor parret bosatte sig. Hans Reymer, blev stamfader til Rømerslægten med bl. a. holzförster Hans Rømer i Almindingen. Hans Reymer døde inden 1557. Se Borringholmerens Historiebog side 134-144.

9. **Hans Berildsen** : der havde været meddommer rykkede nu op som ny landsdommer. Peder Gagge var fortsat meddommer, men døde o. 1560. I juli 1561 fradømtes Hans Berildsen landsdommersædet på grund af en uretfærdig dom. Fra 1561 - 1572 stod landsdommersædet tomt.

Halsslægtens adelsvåben. Hans Berildsen var gift med Jørgen Hals datter.

Se Borringholmerens historiebog I side 134,144

10. **Jacob Borringholm** : blev i 1572 udnævnt til ny landsdommer. Efter Mogens Uf var blevet afskediget var Jacob af kongen udnævnt som Jurisdiktionsfoged, men kongen fortrød sig. 18 dage efter annulleredes udnævnelserne og kongen udnævnte i stedet for Sweder Kettingk, den lübske høvedsmand på Hammershus. Jacob dør i 1573. Se Borringholmerens historiebog I side 155,169,170,186.

11. **Peder Hansen Uf** : boede og ejede Simlegård i Klemensker, bliver 28. marts 1574 udnævnt til landsdommer. Han får som løn årsafgifterne af 13 bøndergårde (se Borringholmerens historiebog I side 180). Det er en forhøjelse af lønnen. De næste landsdommere får kun 11 gårde, som tidligere havde været en del af Maglegårdsgodset og sidst været ejet af Peder Oxe, om nu er død, men gårdene er ved mageskifte med hans enke lagt ind under kronen..

Mette Hansdatter Myhres våbenskjold

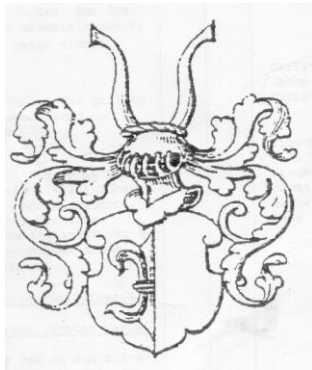
Peder Hansen Uf førte gavlsparren i sit adelsvåben, var gift med den rige adelsfrøken Mette Hansdatter Myhre fra 6.vg Fuglsangsgård i Ibsker. Ved giftermålet fik han mange gårde, så han i alt havde over 50 vornedegårde, det største antal gårde, der har været ejet af en person på Bornholm. I 1580 fik han kongens tilladelse til, at hans mange gårde havde samme frihed med hensyn til skatter og afgifter, som hans forgængere. Han trak sig tilbage fra landsdommersædet i 1588. Borringholmerens Historiebog 1 - 143,169,186,205,207.

12. **Jens Pedersen Kofoed # 1039:** blev d. 25. august 1588 udnævnt til landsdommer. Boede på Kyndegård blev betragtet som adelsmand, var gift med adelsbyrdige Anna Spendt og arvede i 1618 hendes adelige jyske gods. Han nedlagde sit dommerhverv i 1623 og døde som barnløs enkemand i 1525. Jens Pedersen Kofoed har formodentligt, som løn haft indtægter for de under Peder Hansen Uf nævnte 11 gårde. Da disse følger embedet som aflønning. Se Borringholmerens historiebog side 205. Han bygger Kyndegård, som den første gård med teglsten og teggltag. Hørte til Koføeder af Rønnelinien og efter ham ofte kaldt Kyndegårdslinien.

Rønnelinien havde overtaget Uf-slægtens adelsvåben med en spær. Se billede ovenover. Gælder også nr. 14 Mads Kofoed.

13. **Christen Clausen Kjøller:** blev udnævnt til landsdommer 5. oktober 1623 og døde i nov. 1628. Han havde arvet Skovsholm efter sin morbroder Peder Uf, hans mor var Margrethe Uf. Hans morfar var landsdommer Mogens Uf.

Køllerdslægten adelsvåben, som han antagelig brugte.

Efter Christens død overtog hans bror Jacob Clausen Skovsholm. I 1628 giftede Jacob sig med en fra Pommeren hidkommen adelsjomfru Maria von Raden, som efter Jacobs død i 1632 gifter sig med Christian Maccabæus, adelsmand fra Skåne, hvis søsterdatter adelsfrøken Akkelye bliver frihedshelten Jens Koføeds 2. kone. Christen og Jacob havde en søster Kirstine Køller til Hallegård i Olsker, som ægtede Sivert Jørgensen Gagge, hvis bedstefar var Henning Gagge. Både Maccabæus og Sivert Gagge var med som officerer i 1645 og på grund af deres vanærende indsats, blev begge landsforvist, men fik lov at vende tilbage 3 år senere. Som aflønning fik Christen Clausen Kjøller ifl. Klindt også 20 vg i Ibsker, foruden 10 andre gårde. Se Borringholmerens historiebog 1 side 205 f.f

14. **Mads Kofoed:** blev udnævnt til landsdommer 5. febr. 1629. Han havde ejet Vellensgård i Nyker siden 1600 og Eskesgård, som hans kone Karen Jørgensdatter havde arvet, samt flere andre gårde. Han var også officer. I 1645, hvor general Wrangel var gået i land i Nexø, og på grund af hans og også hans 2 brødre vandærende indsats, blev alle 3 brødre landsforvist sammen med flere andre officerer. Alle 3 brødre døde inden de blev benådet. De 2 brødre var borgmester Peder Hansen Kofoed, som bl.a havde en søn, den senere Jens Kofoed kendt fra opstanden 1658, den 3. bror var Jacob Kofoed fra Kyndegård i Nyker, alle 3 tilhørte Rønnelinien af Koføedslægten. Fra Klindts bog ved vi, at Mads Kofoed som landsdommer blev aflønnet med 11 gårde. Men da han blev landsforvist i 1646 blev dommerhvervet frataget ham og dermed også de 11 gårde som hans aflønning. Gårdene gik tilbage til kronen. Se Borringholmerens historiebog I side 234.

15. **Hans Pedersen :** Den 18 dec 1646 udnævntes han til ny landsdommer. Som landsdommer fik han 100 daler i årsløn og Vestergård i Vestermarie som bopæl. Så han fik tilsyneladende ikke de 11 gårde, som sine forfædre, så disse gårde er tilfaldt kronen, og formodentligt indgået til aflønning af lensmanden på Hammershus. Hans Pedersen havde i 20 år været tolder i Halland og

borgmester i Laholm. Han var den første ikke adelige eller frimand, der blev landsdommer. Han trak sig tilbage 14. dec. 1653 og døde ½ år efter. Se Borringholmerens historiebog I side 253 ff, 275.

16. **Peder Olsen Hassel** : Blev landsdommer i 1653 og fulgte efter Hans Pedersen, men blev allerede 6. Febr, 1654 afløst af landsdommer Niels Nielsen, som boede i Rønne.

17. **Niels Nielsen**: var landsdommer og amtsskriver fra 1654 –1658. Se Bs 1.rk bind 9-140,13-14,17-47.

18. **Peder Olsen Hassel**: blev igen udnævnt til landsdommer i 1659. Han fortsatte samtidigt sit job som borgmester i Hasle. Han blev frikendt ved herredagen i 1646 for sin medvirken i overgivelsen til Wrangel i 1645. Var med i opstanden i 1658. Måtte i 1671 opgive jobbet som borgmester på grund af klager fra Haslebeboerne. men allerede 1/2 år efter mistede han også jobbet som landsdommer på grund af en dom, som blev indklaget ved herredsdagen, som dømte, at han ikke havde dømt rigtigt. Han fik lov at beholde St, Bjerregård i Vestermarie til ham og hans arvinger i evig eje og fik 200 rigsdaler i årspenge for at have udvist tro tjeneste i krigens tid. Se Borringholmerens historie bind I side 275,286-300 bind 2 side 48.

19. **Mathias Eckstein** : blev 13. sept. 1671 udnævnt til ny landsdommer. Han var søn af kommandant og lensmand Mikael Eckstein. Han boede på Lensgård i Østerlars . Sine sidste år boede Eckstein i Rosengården i Rønne, som han arvede efter sin far kommandant Mikael Eckstein. Mathias Eckstein døde i 1678. Mens hans far efterlod en stor arv, døde han selv med en stor gæld. Rosengården blev overtaget af amtsskriver August Deckner, der senere skulle vise sig at blive en plage for mange Bornholmere. Helt op til 2. Verdenskrig forblev Rosengården som amtsforvalterbolig og kontor for Bornholms Amtstue. B.S. 9-150, 11-120, 13-58.

20. **Mathias Rasch**: Blev 29/8 –1678 udnævnt til ny landsdommer. Han var kommet fra Angel, hvor hans far var herredsfoged. Han giftede sig i 1664 med rådmand Hermann Clausen Bohns enke : Kirstine Madsdatter og flyttede ind i hendes store Grønnegadegård (senere Missionshotel). Blev Rådmand og Løjtnant i Borgervævningen. Havde svært med at få pengene til at slå til. Måtte låne af August Deckner, som satte ham i gælds fængsel. Mange spændende historier om ham og hans elskerinde Lisbeth Markmann og deres fælles plageånd August Deckner, som de til sidst får dømt til lænker på Bremerholmen. Mathias Rasch døde 1723. Hans ægteskab var barnløst. Hans bror Phillip Rasch bosatte sig som skipper og borgerkaptajn i Rønne i 1668 og giftede sig med sin brors stiftsdatter Kirstine Bohn . Dette ægtepar blev stamforældre for den store slægt Rasch. To af deres børn ægtede Lisbeth Bohns (Markmanns) 2 børn . Mathias og

Phillip Rascs oldemor var antagelig datter af den hollandske Hertug Egmont, hvis hoved måtte rulle for den spanske besættelsesmagt

Det viste adelsvåben tilhører Raschslægten.

21. **Ancher Anthoni Müller**: Han kom til Bornholm i 1686, fordi amtsskriver Aug Deckner havde fået Mathias Rasch sat i gælds fængsel. Müller blev udnævnt som vicelandsdommer og fungerede i 1. omgang i 3 ½ år som landsdommer. Indtil Rasch kom tilbage. Müller fortsatte som vicelandsdommer. Men da Rasch blev afsat, blev han landsdommer til sin død 1716.

Det viste adelsvåben tilhører Gaggeslægten, men er brugt på Müllers gravsten, som findes på Svaneke kirkegård. Hans kone Magdelene Hesler bruger samme våben som ærkebiskop Jacob Gertsen.

Blev gift med Magdelene Margrethe Hesler, enke efter borgm Poul Kofoed Svaneke, der den gang var Bornholms rigeste mand. Müller blev boende i Svaneke og modtog her Chr, d. 5, d. 9 maj 1687 i forbindelse med sit besøg på Chr. Ø. Købte også Vallensgård i Åker, som siden har været i Müllerslægtens eje. Han blev stamfader til Müllerslægten.

22. **Mikkel Nansen** udnævnes til landsdommer d. 3. august 1716. Han er født i København 9/9 1687 som søn af præsident Hans Nansen den yngre. Boede i Svaneke. 1. gang gift med sin forgængers datter Agnethe Elisabeth Müller. 2. gang gift med Karen Wolfsen fra Svaneke. De bliver tipoldeforældre til Nordpolforskeren Fridtjof Nansen. Mikkel Nansen dør 1747.
23. **Ancher Anthoni Müller** den yngre udnævnes til landsdommer i 1747. Han er sønnesøn af nr. 21 Ancher Anthoni Müller den ældre, er gift med Elisabeth Magdalene Nansen, en datter af hans forgænger Mikkel Nansen i dennes 1. ægteskab, boer på Vallensgård i Åker, dør i 1773.
24. **Hans Jørgen Skovgård** er landsdommer fra 1773 til sin død 7. november 1776. Ved hans død flytter landstinget ved nytårskiftet 76/77 fra Åkirkeby til Rønne, og fra Nytårskiftet finder landstinget møder sted på Rådhuset i Rønne. Han er født i Åker 1701, Rektor i Rønne 1742, gift med Cathrine Topp, tog juridisk embedseksamen i 1758, bliver samme år by-, herreds og birkefoged i Hasle indtil 1773.
25. **Boye Tønnesen Rasch**, der er byfoged i Rønne afløser Skovgård i 1776. Boye Rasch var gift med Georgine Fuglsang. Rasch er født i 1830 og dør i 1785. Han afløses som landsdommer i 1777 af Peder H. Graa, har formodentligt kun fungeret indtil en landsdommer kunne udpeges.
26. **Peder Hersleb Graa** bliver landsdommer i 1777, men er ked af forholdene og allerede i 1782 får han tilkaldt sin senere efterfølger Ludvig Ditlev Rogert som vicelandsdommer. I 1784 flytter han til København til en stilling som Assesor i Højesteret.
27. **Ditlev Ludvig Rogert** bliver vicelandsdommer i 1782 og landsdommer i 1784. Gift 2. gang med kommandant Hans Mikkelsen Nansens datter, der var 16 år yngre. Hendes bedstefar var landsdommer Mikkel Nansen. Skrev melodien til Kong Christian. Købte 1789 Tornbygård i Klemensker, som blev kaldt landsdommergården. Var foregangsmand vedr. plantedyrkning, var med til at stifte Kulværk ved Bagå. og fajancefabrikken Søholm. Han døde som enkemand i 1813, hvorefter skovrider Rømer rejste en mindesten for ham, som stadig findes i Almindingen ved den gamle jernbane nedenfor Jomfrubjerget. Han blev den sidste landsdommer på Bornholm, idet landstinget blev nedlagt efter hans død.

